

Miquel Vives Tort

L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LA XARXA
VIÀRIA ENTRE EL LLOBREGAT I EL FOIX.
DES DE L'ÈPOCA ROMANA FINS AL
TERCER DECENNI DEL SEGLE XX

Directors:

Doctora Rosario Navarro i Sáez, professora titular del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia (Universitat de Barcelona)

Doctor Joan Vilà-Valentí, catedràtic emèrit del Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional (Universitat de Barcelona)

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA DE LA
UNIVERSITAT DE BARCELONA

CAPÍTOL 7. LA PLENA I LA BAIXA EDAT MITJANA I L'EDAT MODERNA FINS AL SEGLE XVI

El món feudal va arribar a la plenitud cap al segle XII. En el cas que analitzem, la restauració de Tarragona, el 1173, acabà definitivament amb la situació de territori de marca que venia patint el Penedès i tota l'àrea que estudiem s'integrà dintre del comtat de Barcelona com qualsevol altre. Els senyors feudals, eclesiàstics o laics, ja no hagueren de preocupar-se per la propietat de les seves terres i no hi hagué més violència que la que generava la pròpia societat feudal.

L'explotació de la terra es feu amb més intensitat i els pagesos es veieren totalment sotmesos a la voluntat de llurs senyors. Però aquesta mateixa expansió econòmica fou causa directa de l'aparició de dos elements, que si bé ja existien en època anterior, agafaran a partir d'ara una gran importància. Una és la revitalització del comerç i l'altra la repoblació de la plana, amb concessions als nous pobladors que mitigaven un xic la duresa del règim feudal.

Amb aquests dos fets, les bases del poblament (i amb elles l'estructura de les vies de comunicació) es consoliden de tal forma que tant l'una com l'altra arriben fins als nostres dies. Si a partir d'aquest moment es produeix algun canvi en la xarxa viària serà a causa dels canvis socioeconòmics, no per què es produeixi cap trasbals en el poblament. De fet, el primer dels canvis de suficient envergadura per a modificar l'estructura viària que s'implanta ara en aquest territori no va arribar fins a finals del segle XVI o principis del XVII, amb l'expansió del conreu comercial de la vinya i la subsegüent implantació del carro.

7.1. LA REVITALITZACIÓ DE LA VIDA ECONÒMICA. EL COMERÇ, LES FIRES I ELS MERCATS

La primitiva organització comercial dels comtats catalans es basava en la institucionalització del mercat setmanal. Gairebé cada vegada que s'esmenta documentalment el funcionament d'una ciutat o vila suficientment gran, hi apareix quelcom del mercat, de les seves mesures o dels seus impostos. Els mercats no eren situats a redós dels castells més poderosos sinó a la plana, en aquells punts que tenien més fàcil accés. En aquests llocs serà on se situïn les poblacions que tindran un més ràpid creixement, sobretot quan, per concessió reial, el mercat es complementi amb una fira anual.

Des de la segona meitat del segle X, simultàniament a la recapta de tributs monetaris als sarraïns per part de Ramon Berenguer I, es venia desenvolupant un comerç marítim cada vegada més important cap a les Balears, sud de la Gàlia i Itàlia. Aquest comerç fou l'inici de l'anomenat el gran comerç català que es va anar estructurant al llarg del segle XII en direcció a l'orient peninsular, el Nord d'Àfrica, Sicília i, fins i tot, a través de la vall del Roine, cap als draps de Flandes i el Nord de França. De la mateixa manera, i encara que les seves rutes són menys conegudes, es va anar conformant una xarxa de comerç interior terrestre cada vegada més important.

La primera menció documental de Martorell, el 1032 (*CSC*, docs 523 i 524), s'esmenta l'església de Santa Maria situada *in foro Martorelio* i *prope forum Martorelium*. Si es tradueix *forum* per "plaça" i es considera l'ambivalència d'aquest terme com "plaça pública" i "plaça de vendre" i la tradició comercial de la vila de Martorell, es pot deduir fàcilment que els documents ja parlen d'un primitiu mercat. A més, el 1987, en les excavacions dutes a terme pel Centre d'Estudis Martorellencs a la mateixa plaça de l'església, es descobriren les parts més fondes d'un sòl arrasat amb fons desitges i altres estructures i materials datables cap al segle XII (*Catalunya Romànica*, vol XX, p 369)

El mercat més antic documentat al Penedès era situat a la Granada, lloc de propietat episcopal. Es documenta des del 1080, quan es pactà el pagament d'un cens segons mesura de la Granada, i perdurà fins a finals del segle XII en què fou reemplaçat pel de Vilafranca (*GGCC*, V, p 49).

Les primeres notícies del mercat de Vilafranca són del 1177, quan el rei Alfons donà a la Seu de Barcelona la tercera part de les eixides del seu mercat de Vilafranca. En aquesta data encara s'esmenten transaccions de gra del mercat de la Granada, però abans de la fi del s XII aquest mercat va ser absorbit pel de Vilafranca, les mesures del qual s'imposaren per tot el Penedès a partir de 1197 (*GGCC*, V, p 84).

Aquest fet és il·lustratiu de les transformacions que es produïen al Penedès ja des dels primers moments de l'ocupació i que ja hem exposat en el capítol anterior, corresponent a la descripció del territori i el seu poblament. Per exemple, el fet que Mir Geribert agafés el títol de príncep d'Olèrdola per a donar nom a les seves pretensions, és purament conjuntural i no es correspon realment amb la importància que aquesta fortificació va tenir a l'hora de vertebrar el territori del Penedès en èpoques posteriors.

El lloc va ser destruït per incursions musulmanes en diverses ocasions i, fins i tot en època de Mir Geribert, el poder d'aquest prohoms es basava també en el domini d'altres castells, com els de Sant Martí Sarroca, Subirats, Ribes i Eramprunyà.

Potser sigui interessant assenyalar que de totes les referències toponímiques que hem recollit (ja hem exposat anteriorment que la base de dades és formada per més de 13000 entrades complexes) només n'hi ha tres referides a mercats de l'Alt Penedès. Les dues que ja hem dit, de la Granada i de Vilafranca i una tercera que correspon a Sant Sadurní d'Anoia, que explica com a la Plaça de la Constitució s'hi feia un mercat molt lluït (Paradeda, 1888). Segons la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* (1982, volum V, p 115 i 132), també hi ha mercats, de caràcter local a Sant Quintí de Mediona i a

Torrelles de Foix, però aquests nuclis de població s'han desenvolupat en temps moderns.

També a través del creixement de les fires es pot anar seguint l'increment de l'activitat comercial i quines han estat les viles a les quals s'han atorgat. Amb la concessió d'una o diverses fires anuals la prosperitat comercial estava assegurada. La majoria d'elles eren fundacions reials perpètuas, ja que el monarca dispensava la seva protecció tant als participants com a les mercaderies i en garantia la continuïtat. La fira local no era només un lloc i una data per a fer les transaccions sinó també un punt de referència per al qui havia de pagar una renda, un cens o un deute privat i necessitava un lloc i una data fixes per a fer-ho efectiu (Batlle, 1988)

Segons dades tretes de la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* i d'altres llocs, la relació de fires, tant les encara existents com les històriques, ha de ser força semblant a la següent. Al Baix Llobregat, Martorell obtingué una primera fira, la de Sant Bartomeu, a la tardor, el 1283, i una segona, la de Sant Marc, a la primavera, el 1422. Sant Boi de Llobregat fou agraciada amb la seva (dita ara de la Puríssima) quasi en el mateix moment, el 1299; Olesa de Montserrat la tingué el 1366, concedida per Pere el Cerimoniós, i Esparreguera en època dels Reis Catòlics. Molins de Rei conserva molt lluada la de la Candelera, segurament d'origen baixmedieval, i Torrelles de Llobregat, segons Pascual Madoz (1845-50), també feia la seva el 29 de gener.

Al Penedès, Vilafranca celebrava la més antiga, concedida el 1185, a l'octubre i engroixí el compte amb dues més, la dels Enamorats al maig i la de Sant Tomàs (dita també dels Galls) al desembre. Sant Sadurní també en té dues, la petita per l'Ascensió, i la gran al setembre, com Castellví de la Marca, als dilluns de les dues pasqües, i Torrelles de Foix, al gener i a l'octubre. Gelida en celebra una, per Santa Llúcia, al desembre.

Es pot comprovar que, excepte a la part més a prop de Barcelona, on la dinàmica de creixement posterior va ser molt diferent i en gran part subsidiària

del de la pròpia ciutat, l'obtenció del privilegi de fer fira o mercat ha estat una de les principals fonaments per a diferenciar les viles dels simples nuclis de població. Per aquest camí, i en un procés que va durar segles, els nuclis comercials es van anar deslliurant del domini feudal, començant a fer-ho ja en una època en que la noblesa era totpoderosa.

7.2. ELS NUCLIS DE POBLACIÓ: LES VILES NOVES, LES POBLES I LES MASIES

En aquesta època, a partir dels segles XII i XIII, ja tenim notícies directes sobre l'estructura del poblament a Catalunya. No sabem encara la densitat de la població, però sí coneixem el seu assentament en determinats llocs i la importància que aquests van agafant. En pocs segles, poblacions com Sant Boi, Martorell, Vilafranca o Vilanova i la Geltrú agafaran una gran volada mentre que altres, la majoria continuaran molt de temps com a nuclis rurals sotmesos a les prestacions feudals.

A més, gràcies a la ingent quantitat de documentació que es produeix en aquest període, coneixem el gran nombre de masies que es reparteixen l'explotació del territori. Com exposa Josep M. Salrach (1987), l'enorme quantitat d'arxius familiars que encara es conserven, moltes vegades amb pergamins a partir del segle XIII, demostren que els pagesos catalans confiaven en l'escriptura i en el notari com elements estabilitzadors de les relacions agràries, sobretot pel que fa a la possessió de la terra. Gràcies a això, i a que els senyors (en els seus capbreus) feien el mateix, ara podem seguir l'evolució, generació rere generació, de gran part del territori amb un grau de minuciositat extraordinari.

7.2.1. Les cartes de població, les “Viles Noves” i les exempcions del domini feudal

Potser el fenomen més destacat de l'època sigui la reorganització del poblament de la zona una vegada passat el primer moment d'ocupació militar i política del territori. Aquest reassentament de la població es fa sobretot per part dels poderosos (tant per part dels comtes-reis, com pels monestirs o per la noblesa) i té dues motivacions, el millor aprofitament dels recursos agraris i la consolidació, i aprofitament en el seu cas, de les vies de comunicació.

Josep M Font i Rius en *Cartas de Población y Franquicia de Cataluña* (1969) va reunir una sèrie de textos, acompanyats d'una breu introducció i un regest de cada un, sobre els privilegis que per fundació, repoblació o franqueses van rebre diferents llocs de Catalunya entre els segles IX i XIV per part dels seus propietaris. Aquests privilegis tenien com a raó principal, atraure un determinat nombre de població cap a aquests llocs.

En un primer moment les concessions les feien els comtes i els altres senyors feudals per a assegurar la població suficient per a la defensa del territori. Així ho va fer el comte Guifré cap el 880 per a la repoblació del castell de Cardona i el comte Ramon Berenguer III per a la recuperació d'Olèrdola després de devastació causada pels almoràvids (1108)

Aquestes cartes de franqueses, al Penedès, van ser més pròpies del senyors eclesiàstics que no pas dels comtes o dels senyors laics. Els dos màxims repobladors van ser el bisbe Vives de Barcelona, amb donacions i cartes de franqueses per a repoblar els castells de Montmell (974), Albà (978) i Ribes o Bell-lloc (990) i l'abat Guitard de Sant Cugat del Vallès per Santa Oliva (1012), pels estanys de Calders (1017), repetit després del seu plet amb Mir Geribert, pel castell de Calders (1037), per Albinyana (1040) i per la vila de Sant Iscle, del castell de Sant Vicenç de Calders .

L'última d'aquest tipus de concessió és la carta de població atorgada per a aixecar el Castell Nou d'Olivella del 1164 (Font i Rius, doc 124), en el qual un grup de senyors fan donació d'un puig situat sobre les rompudes fetes pels compradors amb la condició d'edificar-hi cases i un castell, el qual és l'origen de l'actual poble d'Olivella.

A partir del segle XII les concessions van canviant de forma a tot Catalunya, encara hi ha donacions per a construir fortaleses, sobretot a les terres de l'Ebre, però comencen a aparèixer les franqueses concedides pels senyors superiors als habitants del lloc. Una de les primeres és la carta de població atorgada pel comte Guillem Ramon de Cerdanya el 1088 a la població de *Villa Libera*, l'actual Vilafranca del Conflent. El 1116 el comte Ramon Berenguer de Barcelona concedia carta de franqueses a Tàrrega i, cap el 1129, Robert Bordet ho feia a Tarragona. Després de la seva conquesta, Ramon Berenguer IV també atorgà cartes de població a Tortosa (1148) i Lleida (1150).

Queda palès que l'interès dels comtes de Barcelona (des de meitat de segle comtes-reis) canvia i passa de fundar caps de pont militars a les noves terres en disputa fins a establir nuclis de població forts, amb una població nombrosa, que siguin garantia d'estabilitat per als seus dominis. Era també una manera de contraposar el poder comtal (o reial) al poder baronial que s'havia consolidat a tot el territori. A totes les fronteres i a les vies de comunicació més importants es van anar establint viles reials que facilitaven l'accés dels monarques al territori i a la vegada eren llocs de parada en els seus freqüents viatges.

La gran majoria de viles que avui són importants, incloent-hi totes les capitals de comarca, tenen un origen d'aquest tipus. En el territori que analitzem totes les poblacions grans que coneixem, les viles, es desenvolupen en aquest moment i moltes d'elles són fundacions reials o reben cartes de franquesa¹⁰⁷. Terrassa, Martorell, Igualada, Piera, Sant Sadurní d'Anoia, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú, l'Arboç i el Vendrell són municipis que poc a poc

---

¹⁰⁷ Cal exceptuar-ne les poblacions dels voltants de Barcelona, desenvolupades modernament sota la influència de la gran ciutat.

es van apartant del sistema feudal i, amb suport reial, creen la seva pròpia individualitat, amb un govern autònom municipal i una economia basada en l'artesania i el comerç. Algunes d'elles aconseguen separar-se definitivament del domini feudal, algunes altres només momentàniament.

Enumerem a continuació els exemples més importants del nostre territori, amb dades extretes de la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, de la *Catalunya Romànica* i d'altres llocs. Quan la informació pot ser aportar alguna novetat se'n fa esment individual.

- 1) Molins de Rei neix el 1188 com un establiment reial dins del terme i parròquia de Santa Creu d'Olorda, el qual agrupà un nucli de població que aconseguí església i cementiri propi el 1209 i convertir-se en parròquia independent el 1325. Els reis, però, van vendre o hipotecar la vila en diverses ocasions, l'última de les quals a Galceran de Requesens, el 1430, el qual feu construir un grandíós palau al centre de la població.
- 2) Martorell és esmentada el 1032 amb una referència al *Foro Martorelio*. En aquell moment formava part de la baronia del Castellvell de Rosanes, que posseïen els Castellvell i més tard els Moncada, un dels quals Guillem de Montcada concedí privilegis a la vila i el 1216 la seva mare Guilleuma de Montcada hi fundà l'hospital. La fira de Sant Bartomeu és documentada des del 1282. La baronia fou incorporada a la corona per Martí l'Humà el 1396 i el 1422, la reina Maria, lloctinent del seu marit Alfons el Magnànim concedí, entre altres privilegis, una segona fira. Després de la guerra civil catalana, el 1474, Joan II cedí les viles de Molins de Rei i Martorell, amb tota la baronia de Castellvell de Rosanes al seu home de confiança Lluís de Requesens.
- 3) Piera nasqué a redós del seu castell, de primer propietat dels vescomtes de Barcelona però que ja el 1063 era de Ramon Berenguer I dels qual passà als seus successors. Jaume I, que concedí privilegis a la vila el 1264, la va cedir el 1285 al monestir de Poblet. Fou recuperat per Alfons

el Gran i tornat a cedir fins que finalment acabà en mans del comte Jaume d'Urgell, a qui li fou confiscat pel seu rival el rei Ferran d'Antequera. El seu successor, Alfons el Magnànim es reservà el castell i cedí la vila al monestir de Pedralbes.

4) Sant Sadurní d'Anoia és documentada des del 1078 i deu el seu nom a l'església de Sant Sadurní de Subirats, una de les que hi havia en aquesta extensa baronia. El lloc segurament es trobava en una cruïlla de camins i va agrupar un nucli de població que va créixer ràpidament. Així el 1491 ja tenia 91 focs quan Ferran el Catòlic incorporà la vila a la corona.

5) Vilafranca del Penedès és, de totes elles, la que ha experimentat un creixement més espectacular. Les primeres notícies del lloc ens parlen de la torre Dela (*Turre Dellane*, 1034; *Turrem de Dela*, 1065), d'emplaçament desconegut però amb uns límits aproximats al que després seria la vila, la qual, juntament amb el seu terme, fou comprada per Ramon Berenguer I entre 1065 i 1066 (*CSC*, docs 313, 314 i 315). Després de la fracassada restauració d'Olièrdola del 1108 els comtes de Barcelona decidiren impulsar la creació d'una vila franca per a centrar el seu domini del territori.

Ramon Berenguer IV instituï, vers el 1151, a Pere Berenguer de Vilafranca com batlle comtal i el 1191, Alfons I en feu donació a

Berenguer i Pere de Vilafranca i a altres cavallers, segurament com a lloctinents seus. De seguida rebé tot un seguit de privilegis i s'hi aixecà l'església de Santa Maria i el Palau Reial, juntament amb molts altres edificis de la petita noblesa del Penedès, que aviat traslladaren aquí la seva residència, entre ells els Masdovelles, els Moja, etc També s'hi traslladà la seu de la Comanda hospitalera de les Cabanyes. El 1385, el rei Pere vengué a Vilafranca les jurisdiccions dels pobles de la Granada, Santa Fe, Terrassola i Riudebitlles i el 1395, la vila també adquirí la de Sant Cugat Sesgarrigues (Margarit, 1987).

- 6) L'Arboç al principi era només un petit nucli de població (documentat el 1061) situat en un petit turó i protegit per una torre ara desapareguda però documentada el 1211. Possiblement, a jutjar per la planta primitiva de la vila, era situada al camí que del Penedès duia a Lleida passant per Montblanc. El 1200, Pere el Gran li concedí mercat setmanal i posteriorment, carta de franqueses i una fira de 8 dies per la festa de Sant Pere i Sant Pau (Vilaplana, 1922).

- 7) Vilanova i la Geltrú va tenir el seu nucli més dinàmic en la Vila Nova de Cubelles, a la qual el rei Jaume I va atorgar carta de poblament (1274). Els problemes amb el veí domini feudal de la Geltrú, els veïns del qual desertaven progressivament cap a la Vila Nova van acabar a finals de l'Edat Mitjana amb la unió dels dos termes en una sola unitat municipal. El 1418, Alfons el Magnànim concedí a Vilanova, Cubelles i la Geltrú el privilegi de ser carrers de Barcelona.

El creixement tant demogràfic com econòmic de tots aquests llocs va ser espectacular, la qual cosa sumada a la no consolidació dels anteriors llocs de poder militar, els castells, com a llocs de poder econòmic (mercats) o sociocultural (parròquies), va fer que el territori s'estructurés gairebé definitivament en torn a aquests nous nuclis de població.

7.2.2. Els altres nuclis de població. Les parròquies. Les pobles

La consolidació dels nuclis de població de la plana és un fenomen general de la plena Edat Mitjana. Dels petits nuclis de població que s'esmenten en el capítol anterior, alguns d'ells no arriben a consolidar-se i acaben desapareixent o restant reduïts a simples masies, però la majoria arriben al segle XII. D'aquests últims, gairebé tots arribaran també als nostres dies, ja sigui com a centres de municipi o parròquies o com a nuclis rurals.

En canvi, els nuclis de població encastellats entren en decadència al mateix temps que els castells que els donaven aixopluc. Els castells ja no són tant necessaris per a controlar el territori i, si bé el seu emplaçament resultava essencial per a la defensa, per al comerç resulta molt poc avinent i tant la població com el mateix senyor els abandonen per a establir-se en llocs més ben comunicats

Aquest canvi és un procés ininterromput que ha durat gairebé fins els nostres dies i que ha tingut com a últim episodi el trasllat de moltes parròquies, de vegades encara instal·lades a la capella castellerà, fins a una església situada (potser des de feia segles) al lloc de la plana on residia la població, però que no passava de la condició de sufragània.

A partir del segle XIV a sota de molts castells s'edifiquen palaus gòtics on residiran amb més comoditat els seus propietaris, això si no tenen la residència a Barcelona o a alguna de les viles noves que creixen per tot el territori. Es el cas de la Torre Ramona bastida sota el castell de Subirats (*GGCC*, vol V, p 98), de la Casa del Senyor sota el castell de Gelida (*Inventari Arquitectònic*, 1986) o de la Casa de Vilalba sota el castell de Volterra¹⁰⁸ (*GGCC*, vol VIII, p 391)

També les poblacions que no se separen del domini feudal experimenten aquest creixement en població i en importància econòmica i política. L'administració de la demarcació feudal, l'aparició d'una producció artesanal o la concessió d'un mercat o fira són elements que converteixen alguna de les poblacions en la "capital" successora de les funcions econòmiques i administratives de l'antic castell, al qual algunes vegades acabarà no sols anul·lant sinó apropiant-se fins i tot del nom. Es el cas dels municipis de Guardiola de Font-rubí, Torrelles de Foix i els Hostalets de Pierola en els

---

¹⁰⁸ La casa de Vilalba, l'única de les tres que ha estat enderrocada, és més tardana. Fou manada construir al segle XVIII per Manuel d'Amat, virrei del Perú, el qual envià els plànols des de Lima estant. Amb tot, creiem que correspon al mateix fenomen de decadència de les residències castelleres.

termes originats pel castell del seu cognom

En altres ocasions, és el propi senyor feudal qui promociona el seu territori amb la concessió de cartes de franqueses per a determinats nuclis de població, generalment situats al peu de carreteres fressades, els qual vol poblar per a beneficiar-se del seu trànsit.

El cas més espectacular és el dels senyors del castell de Claramunt que en menys de dos segles van fundar dues pobles i dues vilas noves. Vilanova d'Espoia, situada a l'extrem sud del terme, és primera en ser documentada: *Villanova Podolosa, 1193* (Alvarez 1990, doc 52); *Villanova de Podiosa 1208* (CSC, doc 1270). A l'altre extrem del terme hi ha Vilanova del Camí, documentada cap a les mateixes dates: *Villam Novam, 1206*; *Villanova de Camino, 1235* (Alvarez 1990, docs 59 i 75). L'estratègia sembla força clara, es tractava de crear dues poblacions que donessin servei i aprofitessin els trànsit de l'antic camí que unia, ja a finals del segle XII les viles d'Igualada i de Vilafranca del Penedès.

L'estratègia es completa, en una data indeterminada però anterior a la meitat del segle XIV, amb la creació d'una pobla al peu del castell i a prop del lloc d'unió de la ruta del Penedès amb la de Barcelona, és a dir amb el Camí Ral d'Aragó. La primera fundació, l'anomenada Poble Vella, es faria amb massa precipitació, ja que el lloc no era l'adequat. Era situada a la vora esquerra de l'Anoia, per on passava el Camí Ral i on hi ha més exposició al sol, però el lloc és davant mateix de la confluència de la riera de Carme a l'Anoia i una revinguda d'aquesta riera se l'emportà.

Coneixem, ha estat publicada diverses vegades la carta de població de la Poble Nova (1344), situada a resguard de revingudes del riu, al lloc de l'actual Poble de Claramunt, però aquesta és una data tardana. La primera pobla degué ser del segle anterior, quan tant Piera com Igualada i Vilafranca van agafar embranzida i van modificar l'anterior sistema de comunicacions.

Coneixem altres casos on la fundació d'una pobla va reeixir totalment i ara és el nucli urbà del municipi. Un d'ells és el d'Esparreguera. L'antic castell d'aquest nom i l'antiga església parroquial són situats, com s'ha expressat anteriorment, molt més a la vora del Llobregat i a més d'un quilòmetre del camí de Montserrat. Sobre aquest camí es formà un nucli de població, amb una capella dedicada a Santa Eulàlia, documentada el 1316 i un hospital. Pere Sacosta, senyor del terme, concedí franqueses al lloc el 1337. En un capbreu del Bruc de 1546 encara s'esmentava un camí que es dirigia a la *popula seu villa castrí Sparagaria*, que ha acabat identificant-se amb el municipi d'Esparreguera.

El cas de Masquefa és idèntic. El castell de Masquefa, amb l'església parroquial de Sant Pere, són situat en un turó separat del camí per una torrentada. Al camí hi va néixer un petit nucli amb una capella i un hospital. La documentació que posseïm és més tardana, dels segles XVII i XVIII, però el creixement de la vila ha acabat, el mateix que a Esparreguera, amb la identificació de Masquefa amb l'antiga Poble. El nucli primitiu és format ara per una església romànica aïllada, un castell amb molts pocs vestigis i l'esplanada de l'antic poble convertida en un erm.

També és molt semblant el de l'Hospitalet de Llobregat, nascut a l'entorn de l'Hospital de la Torre Blanca, al terme de Provençana. Aquest hospital era situat al mateix camí però més a ponent i en terreny més alt que l'antic nucli de Provençana. A la darreria del segle XV hi consta l'existència d'una pobla dita la Poble de l'Hospital o de l'Hospitalet, la qual finalment ha aglutinat el municipi.

En altres ocasions, la fundació nobiliària no ha comptat amb prou incentiu i la pobla no ha aconseguit de reeixir. La Poble de l'Hospital, a redós de l'antic hospital de Cervelló, a Olesa de Bonesvalls, mai ha passat de ser un petit nucli rural. La Poble de l'Horta a la Roca de Gavà només la coneixem per un document de 1447 (Soler Vidal, 1969). El nom, més tard, s'aplicà a una quadra i després a una masia fins a acabar desapareixent.

Voldríem esmentar una última troballa en aquest camp, feta en el curs de la

investigació, perquè afecta col·lateralment a una vella polèmica de la toponímia. Ens referim al lloc de can Maçana, la casa fortificada que es troba al coll del mateix nom a l'extrem occidental de Montserrat i pas de primera categoria entre la Depressió Prelitoral i el Bages. Coromines, a l'*Onomasticon Cataloniae* (1996) considera el topònim com un derivat del llatí *mala mattiana*, poma, però la documentació li juga una mala passada. El document del 1116 que aporta no es refereix a aquest lloc sinó a un altre del terme de Terrassa: *in termino Terracia, in loco que vocant Orioles*.

En diferents capbreus del Bruc i de la Guàrdia de Montserrat dels segles XV al XVII, Assumpta Muset¹⁰⁹ ha identificat l'origen d'aquest topònim en un antropònim derivat del nom d'una família, cognominada Massana, que posseï la masia entre es segles XVI i XVII. L'últim representat de la nissaga a la zona, Jacint Viladés i Massana fou qui permutà la hisenda amb el monestir de Montserrat a canvi d'una altra a Masquefa, actualment també coneguda com can Maçana¹¹⁰.

El nom no és anterior al segle XVI ja que a finals del segle XV els propietaris del lloc es deien Martí i les referències al grup de cases que llavors formaven el nucli no pot ser més explícit: *Popula Castris de Guardia de Montisserratis*. Una anàlisi de l'entorn i de la documentació permet col·locar la Poble de la Guàrdia de Montserrat sota mateix del castell de la Guàrdia, del qual s'ha parlat en el capítol anterior, i situar-la en una importantíssima cruïlla de camins. Cal tenir en compte que pel coll de can Maçana passava no tan sols el camí de Barcelona a Manresa sinó també el camí transversal que conduïa d'Igualada i de Calaf al santuari de Montserrat.

---

¹⁰⁹ La doctora Assumpta Muset, de Collbató, ha estudiat diversos capbreus de la zona la rodalia de Montserrat recollits a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Hem treballat moltes vegades junts respecte a la situació concreta dels topònims que hi són esmentats. Gràcies a ella tenim molt més clars el poblament i la xarxa de camins de tota aquesta zona.

¹¹⁰ La permuta entre el monestir i la família Viladés i Massana és recollida al capbreu de la Guàrdia de 1734 (AHCM, m 4915, p 2). Les dades referents a la Granja de Montserrat a Masquefa es troben en diferents capbreus, especialment en el *Capbreu del Paborde del Penedès* de 1771, que es troba a la Biblioteca de Catalunya.

Malgrat la seva situació estratègica i malgrat tenir encara hostal, carnisseria i també hospital el 1497, als segles XVI i XVII dóna la sensació de que el lloc és ja en decadència. Pertanyia a un sol propietari, que ho capbrevà com a zona agrícola i que acabarà traspasant-ho tot al monestir. Com que més tard el lloc acabarà sent només una masia, podem parlar aquí també d'una fundació que no va desenvolupar-se.

7.2.3. Les masies

Al comptar amb noves fonts d'informació més detallades i amb una major densitat de dades repartides per tot el territori, també coneixem amb més profunditat com s'estructurava la propietat de la terra, a què es dedicava i, sobretot, com es distribuïa el poblament. Es pot dir que a partir d'aquesta època comencem a conèixer detalladament l'estructura socioeconòmica de molts municipis.

Un dels aspectes nous que apareixen detalladament a la documentació és el referit a les masies i allò que amb elles es relaciona. El seu nom, el dels seus propietaris (tant pel que fa a la propietat útil com a l'eminent), l'extensió del seu territori propi, els conreus, les pastures i la terra erm, així com les últimes modificacions. Tots aquests són aspectes que els capbreus permeten apreciar, tant en un moment concret com, si se'n comparen de successius, en la seva evolució. Són especialment interessants les referències a annexions de masos rònecs.

Des del segle XII al XV tenim oberta fitxa de més de 200 masies per a cada segle: 232 al segle XII, 223 al XIII, 263 al XIV i 289 al XV. Al segle XVI, com passa ja a tota l'Edat Moderna, la xifra augmenta a més del doble, concretament en aquest segle són 675. Cal recordar que aquestes fitxes són només mencions que apareixen a la documentació que tenim recollida i que no

són de cap manera indicatives del nombre de masies existent. Segons el nombre i el tipus de documentació de la qual hem disposat, les referències a masies solen ser completament diferents.

La veritable importància d'aquests esments rau en la possibilitat de situar les masies en el territori i de relacionar-les amb la xarxa de camins del moment. La qual cosa només ha estat possible en un petit nombre de masies, ja sigui perquè se l'ha identificat relacionant-la amb una d'actual (a través de l'evolució del nom o per referències a la documentació, per exemple) o perquè les afrontacions eren tant clares que s'ha pogut situar directament.

Per exemple, una de les poques masies documentades al segle XII que ha estat possible de situar és l'actual can Mata de la Garriga, als Hostalets de Pierola. El primer esment és en el testament de Berenguer Bernat, fet el 1131, el qual deixa el *mansum de Apierola qui dicitur Garrigesica* al monestir de Sant Cugat del Vallès (CSC, doc 912). En un document del 1582 s'esmenta el propietari *Salvador Matha del Mas Garrigues* (Galobart, Vilarnau, 1990, vol II p 126), en un capbreu del 1771, un mas veí era de *Joseph Subirats, Paret i Mata de Garriga*.

En canvi, és desconegut l'emplaçament de moltes de les masies del terme de la Guàrdia (actualment inclòs dins del del Bruc) mencionades al cartulari de Sant Cugat: *Mansuetes* (1117 i 1155), *Mas del Soler Vescomtal* (1117 i 1230), *Mas del Carall Major* (1117 i 1155), etc. Només ens ha estat possible, perquè ha mantingut el nom, localitzar el mas Matastac, documentat *mansum de Mastatac* (Doc 834, 1117), *mansum de Mastacti* (doc 999, 1155) i *mansum de Matastag* (doc 1002, 1155). El nom és esmentat per el capbreu de 1496 com *mansi de Matastacs* i finalment, recollit pel mapa 1:50000 de l'ICC amb el nom de *Matastacs vell*.

El pare Ribas (s XVIII) esmenta uns altres masos: mas Pruna (1239 i 1247), mas Contalles o Comtals (1230), etc. dels quals no en tenim més referències, ja que només s'ha conservat la regesta de cada document. Malgrat tot és

possible situar-ne alguns, recollits en documents posteriors. El *Mansum Puiatis* (1197) i el *Mansum de Pujatis* (1227) deuen ser el mateix que el *Manso den Pujades* del capbreu de 1497 i el *Mansum Pujades* documentat el 1734. També el *Manso Guasacg* (1158) i el *Manso de Guasach* (1201) podria ser el recollit en la confessió d'Antoni Marquès de "*Tot aquell mas dit mas Guasachs...*" al capbreu de 1546. Segurament és l'actual mas Marquès del Bruc.

7.3. LA DOCUMENTACIÓ SOBRE VIES DE COMUNICACIÓ: CARTULARIS I DIPLOMATARIS. ELS PRIMERS CAPBREUS

La documentació directa per a conèixer el territori durant quasi tota aquest període continua basant-se en la documentació de tipus senyorial, els reculls de documents dels cartularis i diplomataris que segueixen molts d'ells fins el segle XIV, i la documentació directa recollida en arxius. D'aquest últim tipus són els primers exemplars de capbreus (*caput brevis*) confessions per part dels usufructuaris de bens immobles de les prestacions que devien al senyor i que es renovaven a cada generació. A cada casa, hisenda o peça de terra hi figuren les afrontacions, amb la qual cosa les mencions de camins i d'aspectes relacionats amb ells són cada vegada més nombroses.

Al segle XVI, a finals del període que hem establert, comença a aparèixer una nova font documental, la cartografia. En un principi són obres generals fetes als Països Baixos o Alemanya, amb mapes que abasten tot el territori de la Península Ibèrica i donen una informació molt migrada. No serà fins el 1687, amb el mapa de Catalunya d'Ambrosio de Borsano, quan disposarem de cartografia detallada, amb tota l'estructura de camins.

7.3.1. Els reculls de documentació més importants

La major part dels cartularis i diplomataris que s'ha mencionat al capítol anterior continuen aplegant documents del segle XII i posteriors. Fins i tot, alguns de petits no es comencen fins a aquesta época.

El *Cartulari de Sant Cugat*, el *Liber Feudorum Maior* i el recull del pare Benet Ribas de l'arxiu desaparegut de Montserrat arriben fins el segle XIII. Les *Cartes de Població i Franqueses* de Josep Font i Rius arriben fins el 1336 i la selecció de documents que fa Pere de Marca a la Marca Hispànica, fins al segle XIV

El *Diplomatari de Santa Maria de Poblet* recollit per Agustí Altisent (1993) arriba fins el 1177, i el recull anterior que va fer Joan Pons i Marquès (1938) per a l'Institut d'Estudis Catalans només comprèn de 1147 a 1208. La col·lecció de documents de la canònica de Santa Maria de Solsona (Bach, 1987) acaba el 1437, precisament amb un document on s'esmenta el mas de Lloreda, que afronta *in camino publico quo itur a predicta villa Martorelli ad locum Sancti Petri de Breha*, el mateix tipus d'informació que donaven els documents del segle X.

A més dels diplomataris, també hi ha altres reculls de documentació publicats en els quals es pot trobar alguna informació sobre camins, encara que sigui moltes vegades indirectament. Un d'ells és la *Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (CODOINACA), que començà Pròsper de Bofarull el 1847. El 1973 s'acabà la segona part amb documents datats fins el segle XVII (Alturo/Marquès, 1986)¹¹¹. També han donat alguna informació els processos sobre visites pastorals de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, sobretot els del segle XIV, publicats per Josep Martí i Bonet *et alii* (1984).

---

¹¹¹ Segons exposen aquests autors, la *CODOINACA*, iniciada el 1847 per Pròsper de Bofarull, al 1910 havia arribat als 41 volums. El 1958, J. E. Martínez Ferrando publicà el n° 42 amb la llista de 2275 docs, del segle XI al XV, i una breu regist. La 2ª part fou publicada el 1973, amb 4676 docs, del segle XV al XVII.

7.3.2. Els arxius

Des del principi d'aquest període ja és possible recórrer als arxius generals on es guarda abundant documentació¹¹². També comptem amb recopilacions de documents pertanyents a grans famílies nobiliàries que, d'una manera d'altra, permeten la seva consulta.

Un dels arxius que hem consultat més assíduament és el *Registre de Pergamins i Altres Documents de la Biblioteca de Catalunya*, el qual compta amb més de 15000 documents o lligalls de documentació, molts d'ells corresponents a llocs del territori que estudiem. Moltes vegades es tracta de donacions, cessions, vendes o d'altres tipus on figuren les afrontacions. També hi ha alguns capbreus, com el del Paborde Major del monestir de Sant Cugat (1402-06), el de Castelldefels fet per Gisbert de Relat (a 1426) i el del terme de Masquefa i quadra de Castellet (1509-14) fet pel Paborde del Penedès de Sant Cugat. El conjunt de tots ells és referenciat al capítol de la documentació.

A més, a la Biblioteca de Catalunya també hi ha recollits alguns arxius patrimonials. Alguns d'ells, com l'Arxiu Renart o l'Arxiu Milans Sales, seran molt més importants en el període següent, però a l'Arxiu dels Marquesos de Moja es troba ja alguna documentació interessant: alguns capbreus del segle XVI: Llorenç i Lleger (1587), Calafell (1565) i documentació sobre Santa Margarida del Penedès, Espitlles, Olèrdola i Vilafranca d'entre els segles XIV i XVI.

De l'immens fons documental de l'Arxiu de la Corona d'Aragó només ens permetem destacar el gran nombre de capbreus, la majoria encara sense buidar, però que no ens resistim de consignar aquí. Els dels segles XV i XVI ja són prou nombrosos i tenen l'avantatge, respecte als dels dos segles següents,

---

¹¹² Sempre que ha estat possible hem procurat anar a les fonts originals, tant per a tenir la màxima informació com per a tenir-la el menys mediatitzada possible.

de que ens aporten informació detallada sobre camins en un moment en el que encara no comptem amb cartografia.

Del segle XV hi ha capbreus sobre els municipis següents: El Bruc (1496 – 1501), Castelldefels (1426), Collbató (1496-97), Esparreguera (1496 – 1504), Olesa de Montserrat (1493-97), Piera (1496), Sant Boi de Llobregat (1416), Sant Pere de Riudebitlles (1403-04), Sant Quintí de Mediona (1407), Vilafranca del Penedès (1495) i Vilanova del Camí (1430-32).

Del segle XVI, se'n guarden (a més d'altres dels municipis ja esmentats) de les Cabanyes (1540), Cabrera d'Anoia (1506-13), Capellades (1572), Castellolí (1520), Corbera de Llobregat (1549), Gelida (1513), els Hostalets de Pierola (1521-23), la Llacuna (1522-26), Masquefa (1509-12), Olèrdola (1591), Sant Feliu de Llobregat (1509), Terrassa (1575), la Torre de Claramunt (1506-14) i Vallbona d'Anoia (1506-14).

La informació dels capbreus és inestimable, però, a més, cal no oblidar la gran quantitat de documentació esparsa que també conté l'arxiu i que aporta dades igualment sobre diferents aspectes relacionats amb els camins de l'època.

A més d'aquests dos grans arxius, es troba documentació interessant a l'Arxiu Diocesà de Barcelona i a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, inventaris generals dels quals van ser ja publicats per l'historiador i arxiver de la diòcesi de Barcelona mossèn Josep Sanabre el 1947 i 1948, respectivament.

Entre els arxius privats mereix una menció especial l'Arxiu de l'antiga Capella de Palau, de Barcelona, ara a Sant Cugat del Vallès, on es recull la documentació privada dels comtes de Sobrediel. Aquesta família va recollir per herència les possessions, i també la documentació corresponent, de moltes famílies catalanes, la qual es troba recollida a l'arxiu. Són famílies com els Sabastida, Gralla, Liori i Requesens, que foren Marquesos de Martorell i de Vilafranca, etc. L'arxiu conté documents d'aquests llocs però també de Molins

de Rei, Castellví de Rosanes, etc., amb una cronologia que comença al segle XIV i arriba fins al final dels senyorijs.

7.4. LA NOVA XARXA DE CAMINS GENERADA PER LES VILES NOVES AL PENEDÈS.

El creixement de les viles que gaudien de protecció reial, ja perquè els reis en tinguessin el domini o per què els haguessin concedit privilegis com fires o mercats, ja hem esmentat anteriorment que fou molt important, tant demogràficament com econòmicament. Per aquesta raó, poc a poc, la xarxa de camins que discorria per la seva rodalia s'anà desviant cap on el moviment de persones i de mercaderies precisava, és a dir cap el centre de les noves poblacions. Amb el temps, al voltant d'aquestes viles acabà formant-se una xarxa radial de comunicacions tant més densa com més important era la població¹¹³.

En la nova estructura viària que es formà en aquest període és possible trobar-hi encara alguns vestigis del la xarxa anterior. Si aquells antics camins van restar inoperants, se'n pot trobar encara algun tram en forma de camí secundari, d'interès purament local, o algun lloc amb restes fossilitzades. Però si el camí s'ha reciclat i ha estat incorporat a la nova xarxa, llavors les restes materials hauran desaparegut i només argumentacions de tipus indirecte podran testimoniar la seva antiguitat.

---

¹¹³ D'aquests camins, com dels de tot el territori analitzat, es pot trobar una visió de conjunt en el mapa 7.5. En aquest, hi ha la situació exacta de les viles, les masies i altres llocs d'ocupació humana enregistrats en aquesta època i la xarxa de camins que els interrelacionava. En el mapa 7.6 hi ha una simplificació esquemàtica que destaca els grans eixos viaris.

A continuació, a través d'alguns exemples de la xarxa que es va formar en torn a les grans viles del Penedès, intentarem esbrinar l'estructura de la seva nova xarxa radial de camins.

7.4.1. El cas de Sant Sadurní d'Anoia

Hem fet referència en el capítol anterior a que la primitiva església de Sant Sadurní de Subirats estaria situada en una cruïlla de camins. Com s'ha explicat en el capítol anterior, la documentació permet afirmar que aquesta cruïlla seria entre el camí de Barcelona a Tarragona pel Penedès (successor de la Via Augusta romana) i el camí que unia els castells de Subirats i de Lavit.

Podem creure també que la via Augusta, és a dir, el camí que la succeí, encara travessava el terme d'est a oest, molt probablement des del Pas de Piles fins al pont de Prunamala, llocs que encara conserven la seva personalitat en l'estructura viària actual.

En canvi, del camí del castell de Subirats al de Lavit n'hi ha ben pocs vestigis, malgrat el fet d'estar documentat diverses vegades durant el segle X i XI. El camí posterior entre Sant Sadurní i el castell de Subirats anava per la vora de l'Anoia fins a la Torre Ramona, des d'on pujava directament fins el castell. És possible, com s'ha exposat en el capítol anterior, que abans s'utilitzés el conegut actualment com Camí de la Querosa o Camí de les Mines, més directe, però més accidentat.

En direcció contrària, de Sant Sadurní a Lavit hi ha la carretera de Sant Quintí de Mediona que uneix les dues poblacions seguint per la vall del riu de Bitlles, però el seu traçat és modern, del segle XIX. El camí primitiu podria anar pel mateix itinerari, poc més o menys, com ho fa la nova carretera, passant pel maset d'en Formosa (Sant Sadurní) i can Ribalta (Lavit), però també és possible que aquest sigui una derivació més moderna. És molt probable que el

camí primitiu no busqués la riera sinó la carena i que passés per can Mir i can Mota, a Sant Sadurní, fins arribar al caseriu de can Rossell de la Serra, ja al terme de Lavit. De fet, en la proposta de camins veïnals feta pels dos ajuntaments al segle XIX encara proposaven una unió entre ells per aquest trajecte.

Un altre camí que s'uní als anteriors en una data ben primerenca és el que unia Sant Sadurní amb Monistrol d'Anoia o Monistrolet. Aquest lloc (que fou municipi durant un breu període) era propietat de Sant Cugat del Vallès i és documentat des del 986: *alodem S. Cucufati S Maria de Monisteriolo vocitato* (GGCC, V, p 93) La continuació d'aquest camí és el camí de la Creu Trencada que travessa el coll del Portell i s'uneix al camí ral d'Aragó entre Masquefa i Piera.

Un tros més amunt de Monistrolet naixia un camí, ara totalment perdut però del qual en queden alguns rastres a la documentació i a la morfologia del terreny. Es el camí de Sant Sadurní a Esparreguera, que durant un temps va unir directament aquestes dues viles emergents. El camí tenia el seu inici al lloc conegut com el Pi de la Prua, ara desaparegut, seguia per aquest caseriu i creuant el camí ral de Lleida per la Beguda Alta arribava a Esparreguera. El tractarem amb més profunditat en l'apartat següent.

Un altre camí desaparegut és el camí de la Creu d'Espells, el qual sortia de Sant Sadurní pel cementiri actual, passava per la Creueta i pel camí de can Codorniu arribava a aquesta masia. Creuava l'Anoia pel gual de can Catassús i s'enfilava per la riba esquerra de l'Anoia fins arribar a la cruïlla de la Creu d'Espells, al nord d'aquest caseriu. Des d'aquí es podia anar cap a Sant Llorenç d'Hortons, cap el coll del Portell i fins i tot cap a Martorell. La baixada de la cruïlla fins a l'Anoia és d'un pendent molt pronunciat i ara el camí és desviat cap a Monistrolet.

També cal fer referència al camí que, seguint pel riu Lavernó amunt arribava a Can Batista i per l'ara aïllada església parroquial de Sant Pere de Lavern es prolongava fins a Sant Sebastià dels Gorgs. Com també s'ha fet referència en

el capítol 6, podia haver estat un camí importat en època antiga, ja que comunica directament Sant Sadurní amb Olèrdola, però pensem que molt aviat va perdre importància. El cas contrari del que ha passat amb l'últim dels camins radials, el camí d'Ordal, les traces antigues del qual són molt poc clares però que ha donat origen a l'actual carretera. Creiem que no ha estat fins a obrir la carretera des del pont de Molins de Rei a Vilafranca, al segle XVIII, quan aquest camí ha pres importància.

7.4.2. El cas de Vilafranca del Penedès

La xarxa radial de Vilafranca és la més desenvolupada i complexa de tot el Penedès. A l'estar la vila situada al bell mig de la plana, les comunicacions radials han pogut desenvolupar-se sense obstacles en totes direccions. Entre petits i grans i comptant també les bifurcacions que es produeixen a pocs metres dels casc antic de la vila es poden comptar fins a una vintena de camins radials.

Analitzant amb cura el plànol de la xarxa viària en torn a Vilafranca, es pot observar que no tots aquests camins que entren o surten de la vila tenen una definida estructura radial. N'hi ha alguns que més aviat sembla que formin part d'una retícula ortogonal, potser ara amb alguna desviació cap al centre de Vilafranca.

El camí del Sant Sepulcre, que va de Vilafranca a la capella d'aquest nom, passant pel Molí d'en Rovira i les Cases de la Serra no és divergent sinó paral·lel al camí de Vilafranca al mas Rabassa, i aquest és paral·lel al camí del Ganso, el qual és la continuació del camí de Melió mes enllà de la capella de Santa Maria dels Horts.

A més, el camí del Sant Sepulcre té la continuació, passat Vilafranca, amb el camí de Pacs que passa per can Malanit i puja directament cap a la muntanya

de Sant Pau. Aquest camí té, a banda i banda, dos camins més, també paral·lels. Un, situat a l'est, és la continuació del camí de Meliò després d'una interrupció de més d'un quilòmetre, camí que arriba fins a la creu de la Peregrina i és l'inici de la carretera de la Llacuna. L'altre, cap a l'oest, és l'anomenat camí dels Fariners, que passa per la *villa* romana del Casalot de l'Espuny i s'ajunta després al camí vell de la Bleda.

Els vestigis dels camins transversals no són tant evidents, però un d'ells podria ser el tram de la carretera de Sant Sadurní entre el coll del Bordell i Vilafranca. Entre aquesta i els camins perpendiculars han donat la orientació de tot l'eixample sudoriental de Vilafranca. També podrien ser d'aquests tipus alguns trams de camí de l'Hostal Nou, a l'est o del camí del Morató a l'oest.

Si aquesta quadrícula era antigament més densa i consistent del que és ara, i el creixement de la vila de Vilafranca l'ha desvirtuat, existeix la possibilitat de que aquesta retícula formés part, tal com s'exposava en el capítol 4, d'una centuriació d'època romana.

Es tingut com a cert que l'origen de Vilafranca és formà a partir de la torre Dela, de la qual ja s'ha tractat amb anterioritat. La torre era emplaçada en un lloc desconegut però la situació de la vila obeeix a un raonament de tipus estratègic que podria ser semblant al que va donar origen a la torre. En primer lloc, la vila antiga de Vilafranca és situada damunt de la carena molt poc pronunciada situada entre la riera de l'Adoberia, al SE, i el torrent de les Clotes, al NW, que correspondria aproximadament al carrer dels Ferrers.

Aquesta carena és creuada aquí pel camí, potser d'origen romà, que unia Sant Pere Molanta amb la Bleda i amb Sant Martí Sarroca. Aquest camí entrava a la vila pel portal de Barcelona, seguí per l'actual carrer de la Parellada i en sortia pel final del carrer de Ferran, on hi havia l'anomenat Portalet. Ignasi Muntaner (Muntaner, inèdit) ha treballat aquest camí, entre Sant Pere Molanta i la Bleda i l'identifica amb la Via Morisca.

Es pràcticament segur que per la carena també hi passava un camí. Alguns hi veuen fins i tot el pas de la via Augusta des de la Granada, però nosaltres per les raons apuntades anteriorment, preferim la hipòtesi de Santa Fe del Penedès i Pacs. Sigui com sigui, en conseqüència, la cruïlla entre aquests dos camins es trobava a l'interior de la vila actual, segurament en algun lloc proper a l'ajuntament i a la basílica de Santa Maria. Probablement, també a la mateixa cruïlla, o a prop seu, hi hauria l'emplaçament de la torre Dela.

La nova *Vila Franca* es va desenvolupar a partir d'aquesta primitiva cruïlla. Va créixer i es va envoltar de muralles. La muralla era ja consolidada al segle XIV (Alvarez, Esteve, Sanabre, Soler, 2002) i en ella s'obrien diferents portals, de cada un dels quals naixia un petit ventalls de camins. Ens limitarem a citar els sortien de cada un dels portals¹¹⁴.

- a) Del Portal de Caputxins o de la Granada sortien el camí de les Cabanyes i de la Llacuna, el camí de la Granada, després carretera de Sant Sadurní, el camí del Pont Vell, que anava a Sant Sebastià dels Gorgs, i el camí de l'Hostal Nou.
- b) Del Portal de Nostra Senyora o de Barcelona sortien el camí vell de Sant Pere Molanta i el Camí de Meliό, que també anava a Sant Pere Molanta, i el camí del Mas Rabassa i la Torre Blanca.
- c) Del Portal d'en Fresquet, el camí del Sant Sepulcre i la carretera de Sitges
- d) Del Portal de Sant Francesc o de València, el camí de Rocallisa, el camí de Moja, la carretera de València i el camí de Can Morató
- e) Del Portal d'en Salelles, sortia el camí de la Bleda i Castellví de la Marca.
- f) Del Portalet o Portal de Canyamars sortien el camí vell de Sant Martí Sarroca i el camí de Pacs, actual carretera de Sant Martí Sarroca.

---

¹¹⁴ Els noms dels portals els hem anat treient de la documentació tantes vegades esmentada, cal parar esment en que moltes vegades noms diferents corresponen a un mateix portal. Només quan el nom és nou o poc conegut hem explicitat la font.

- g) Del Portal d'en Coloma sortia el camí de la muntanya de Sant Pau i Pacs.

Tota aquesta xarxa viària amb origen a Vilafranca s'ha sobreposat, com s'ha explicat anteriorment, a la preexistent donant origen a una estructura de camins extraordinàriament complexa, que no ha deixat de modificar-se fins el moment actual. Hi ha altres trams que no hem esmentat per no fer l'explicació massa prolixa, però que també tenen el seu interès local o històric.

7.5. ELS CAMINS DE LES RODALIES DE BARCELONA.

En consolidar-se els nuclis de població que apareixen documentats en el període anterior, els camins que els unien també es fixen en el terreny. El camí de l'esquerra del Llobregat pren la funció de camí ral i és l'eix a partir del qual es consoliden els nuclis de l'Hospitalet, Cornellà, Sant Joan Despí, Sant Feliu de Llobregat i Molins de Rei. Respecte a l'Hospitalet, ja hem vist en aquest mateix capítol com es desenvolupa a partir d'un hospital i una pobla situats a peu de camí.

A la documentació pareixen esmentats nous camins, però això no significa que siguin nous, sinó que, al mantenir-se l'emplaçament dels nuclis de població, la xarxa de camins simplement és més ferma. El que posseïm és molta més documentació. De tota l'estructura viària existent en aquest moment entre la ciutat de Barcelona i el Llobregat, per no repetir el ja exposat en el capítol anterior, voldríem fer referència només a tres aspectes: alguns camins de la part més allunyada del Llobregat i els ponts i les barques per a creuar aquest riu.

7.5.1. Els camins de la part alta de la plana

El camí de Sarrià al Llobregat

El camí de Sarrià al Llobregat és un dels més interessants dels que tenim constància en aquesta època. Existia ja en el període anterior o fins i tot abans, i ha mantingut la seva importància fins ara amb el nom de carretera de Sarrià. Des del lloc de Sarrià anava, possiblement per una via romana fins el monestir de Santa Maria de Pedralbes, fundat el 1326 per la reina Elisenda de Moncada en el lloc de l'antic Mas Pedralbes. El camí primitiu segurament vorejava el monestir per la part nord i seguia, també per un traçat superior al de l'actual carretera fins el coll de Finestrelles. El coll, ja documentat el 1068 (*Catalunya Romànica*, XX, p 341), marcava el límit entre els termes de Sarrià i d'Esplugues.

Ja en terme d'Esplugues, el camí creuava els torrents de Sant Pere Màrtir i de ca n'Oliveres, passava al costat de la torre de Picalquers, situada sobre un jaciment romà i documentada com a tal el 1325 i possiblement abans (Pagès. *Atles Baix Llobregat* (1995) p 65), i arribava al raval de Sant Mateu. En aquest lloc trobava el camí romà que s'ha proposat com una variant alta de la Via Augusta, com s'exposa en el capítol 5, travessant-lo arribava al barri del Centre, al costat de l'església de Santa Maria d'Esplugues.

Tot aquest camí des del coll de Finestrelles era encara un camí de ferradura al segle XIX. Des d'Esplugues s'obria tot un ventall de possibles direccions a seguir, però la continuació més directa del camí és en direcció al Llobregat. Segurament ho feia pel camí de Cornellà, per la carena entre el torrent de la Font Santa (Sant Joan Despí) i la Rierola (Cornellà) passant pel barri del Gall i per la Torre dels Mussols. Al segle XIX encara era considerat un camí important per part dels dos municipis.

El camí de Vallvidrera al Llobregat

El camí de Vallvidrera al Llobregat és paral·lel a l'anterior però situat a uns 3 km més a l'oest, a l'altra banda de Collserola. A diferència de l'anterior, que ha mantingut la seva importància, aquest, malgrat ser la via més ràpida entre la capçalera de la riera de Vallvidrera i el Llobregat, ha arribat a perdre's completament i actualment la carretera de Vallvidrera segueix un itinerari paral·lel al curs de la riera que va a parar a Santa Creu d'Olorda i Molins de Rei.

El camí antic deixava la conca de la riera de Vallvidrera pel coll de Can Cuiàs i seguia el camí anomenat camí de les Torres, passava el coll de les Torres i arribava al lloc on hi hagué el monestir de Santa Maria de Valldonzella. Aquest monestir femení es va fundar el 1237, però el 1263, Jaume I donà permís a les monges per a traslladar-se a la Creu Coberta (*GGCC*, vol VIII; p 416). Actualment les úniques restes del monestir són dues torres, que han donat nom al camí. Són la Torre de Santa Margarida o Torre de Dalt, ara en terme de Barcelona, i la Torre del Bisbe o Torre de Baix, en terme de Sant Feliu de Llobregat.

Més avall, el camí, que es converteix en un magnífic exemplar de camí fondo, passa per la masia de Can Parellada i arriba a part plana de la riera de la Salut, per la llera de la qual arriba a Sant Feliu. En el trajecte entre Can Parellada i la Torre del Bisbe, on el camí és carener, hi ha unes claríssimes roderes en llocs d'una pendent aparentment impossible per a un carro. Possiblement, a finals d'aquest mateix període es va intentar adaptar aquest camí per al trànsit de carros, però l'empresa no va resultar reeixida i el camí va acabar per abandonar-se.

7.5.2. El pont i la barca de Sant Boi de Llobregat

No sabem si en època romana hi havia un pont entre Cornellà i Sant Boi, a l'inici del delta del Llobregat, però a principis del segle XIV el Consell de Cent barceloní en manà edificar un per a facilitar el pas per aquest lloc tan estratègic.

Anteriorment a la construcció del pont, el pas era assegurat per una barca i quan, el 1303 es construí aquest, la ciutat de Barcelona pagà 45000 sous al cavaller Ramon de Vilanova perquè cedís els seus drets sobre la barca. (Barreda, Garcia Pardo, Serret, 1993). La construcció del pont i el fet de que fos la ciutat de Barcelona qui prengués la iniciativa de construir-lo, deixa ben clar el gran interès que tenia per a la ciutat el manteniment d'una ruta oberta des de Cornellà i Sant Boi cap a la banda dreta del Delta, el Garraf i, de retruc, cap el Penedès.

Possiblement això era degut també, com es comentarà més tard, a la decadència de la via de Martorell i la vall baixa de l'Anoia i la necessitat de mantenir oberta una via alternativa cap el Penedès. La Crònica de Bruniquer (esmentada per Codina, 1971) diu que fou fet "*per los grans sinistres seguien ab la barca de negarse gent molt sovint, que en una sola vegada se negaren 40 persones, y per seguretat de assó, la Ciutat havia fet lo Pont molt costós, larch un tir de ballesta, feya gran despesa en mantenerlo*". Malgrat una primera intenció de fer-lo de pedra, el pont, començat i acabat 1303, es va fer de fusta i fou va ser destruït per una riuada el 1315.

Es registren noves destruccions del pont en els anys 1336, 1410, 1447, 1475, 1496 i 1509 (Codina 1971). A resultes d'aquestes repetides destruccions, i a l'evidència de què el lloc no reunia les condicions adequades, a partir del segle XVI es renuncià a refer-lo de nou. S'hagué d'esperar a finals del segle XIX per a tenir de nou un pont que unís Sant Boi i Cornellà i encara el construït el 1864, també de fusta, se l'endugué el riu el 1866 (Codina, 1971).

En època anterior a la construcció del pont, el pas del Llobregat es feia per una barca o barcassa, assegurada amb cordes a les dues vores del riu. Era un

procediment força feixuc i lent, que es tornava perillós en els períodes de crescuda del riu. Però com que no es va trobar la forma d'assegurar l'estabilitat d'un pont, la barca va retornar en els períodes entre l'ensorrament i la nova construcció del pont. A partir del segle XVI i fins al segle XIX, la barca va tornar a ser l'únic mitjà de transport per a passar el Llobregat entre Cornellà i Sant Boi.

7.5.3. Els guals i les altres barques del Llobregat

Juntament amb la refecció o construcció de nous ponts (Sant Boi, Martorell, Monistrol), a partir del segle XIII i XIV es documenten també tota una sèrie de barques de passatge del riu Llobregat. Durant tot el seu curs aquest riu és relativament fàcil de creuar a gual, sobretot a l'estiu i en també en èpoques de sequera. Es troben bons guals per on travessar-lo a diferents punts del seu recorregut, fins i tot al Delta¹¹⁵. Han estat utilitzats des d'època immemorial sense que gairebé mai hagin estat documentats si no és indirectament.. Els més coneguts serien, seguint el curs de l'aigua, els següents:

- a) El pas del Cairat, que no és pas un gual sinò un lloc on el riu s'encaixa entre les roques i es possible passar-lo amb taulons o cordes.
- b) El gual de la Presó, entre Esparreguera i Olesa de Montserrat, aigua avall de la colònia industrial de Can Sedó.
- c) El gual de la roca de la Mona, a la desembocadura de la riera de Magarola, trifini entre els termes d'Esparreguera, Olesa i Abrera.
- d) El gual de Sant Hilari, a Abrera, sota mateix d'aquesta capella i eix de la comunicació antiga entre les dues parts del terme separades pel Llobregat.

---

¹¹⁵ Al final del capítol sobre el territori, hi ha un mapa, confeccionat per nosaltres basant-nos en diferents fonts, on es recullen els principals guals sobre el Llobregat i sobre l'Anoia..

Segurament no estan enregistrats tots els que existeixen, però sí que podem considerar com existents tots els guals que hem situat.

- e) El gual de can Bros (antigament de Ciutadilla), entre Martorell i Castellbisbal, aigua avall d'aquesta colònia industrial i a la confluència de la riera del Morral del Molí.
- f) El gual de la torre de Santa Llúcia, també entre Martorell i Castellbisbal, a la desembocadura de la riera de Salzes. Hi tenia l'inici el camí d'Ullastrell.
- g) El gual de sota ca n'Albereda, a Castellbisbal, entre aquesta masia i Can Coromines. Unia les dues parts del terme separades pel riu
- h) El gual del Cementiri, entre Sant Andreu de la Barca i Castellbisbal. A la desembocadura del torrent de Can Canals.
- i) El gual del Pont Vell, entre Pallejà i el Papiol, aigua avall de la desembocadura de la riera de les Arenes.
- j) El gual de la Riera Fonda, entre Pallejà i Molins de Rei, aigua amunt del Pont de Molins de Rei.
- k) El gual de Santa Coloma, entre Santa Coloma de Cervelló i Sant Feliu de Llobregat. A la desembocadura del torrent de Mataasens. Es documentat el 1812 (Clopas (1961) pp 93).
- l) El Gol (Gual ?) del Serrallo, entre Sant Boi i Cornellà aigua avall del Pont de Sant Boi. Descrit i documentat el 1478, però d'emplaçament difícil de precisar (Gelabert (1973) p 28 i 291).
- m) El gual de Can Tibis (o Tivis). Enllaçava el camí de la Ribera, al Prat de Llobregat, amb el Camí del Mig, a l'Hospitalet (AHDB) Lligall OP 2911 (31 - 5 - 1864)

Com hem fet referència anteriorment, n'hi havia molts altres llocs per on es podia passar el Llobregat en cas d'aigües baixes, però en cas contrari, aquest riu és un obstacle formidable per a les comunicacions. Quan en plena Edat Mitjana el transport va intensificar-se, els antics guals no van ser suficients i, com que la construcció de ponts era empresa molt costosa, en diferents punts de Llobregat va aparèixer barques de passatge, algunes de les quals van manteneir-se com a mitjà de pas durant segles. Una d'elles, la que unia Esparreguera amb Olesa de Montserrat no va desaparèixer fins el 1915 (Paulo, 1995).

En els llocs on el pas del riu era més necessari o en aquells en els que els guals eren escassos, aquestes barques van anar prenent el protagonisme. En un riu on només hi havia dos ponts estables, el de Monistrol i el de Martorell¹¹⁶, hi hem comptat fins a nou barques. Durant com a mínim cinc segles, entre el segle XV i el XVIII, van el sistema més emprat per a passar el riu.

- a) La barca entre Esparreguera i Olesa de Montserrat és la situada més al nord i l'única a la qual s'ha dedicat una monografia. Josep Paulo i Sàbat, cronista oficial de la vila d'Esparreguera, ha dedicat un llibre, *La barca i altres mitjans de comunicació entre Esparreguera i Olesa*. (1995), a esbrinar tot el que fa referència a la barca. L'origen, les seves circumstàncies i el seu final, i fins i tot molts fets anecdòtics. Respecte a l'origen, la primera documentació que ha localitzat és un document de l'arxiu municipal d'Olesa, dels anys 1386-89, on s'esmenta el lloc de la Barca. El 1423 el rei Alfons el Magnànim concedia permís al Monestir de Montserrat, senyor dels dos municipis, per a tenir-hi una barca i cobrar peatge.
- b) La barca de Vilalba, a Abrera, entre aquesta casa, propietat del Virrei Amat i Sant Hilari. Només la coneixem per una descripció del Baró de Maldà, parent de l'esmentat virrei (1789)¹¹⁷, el qual diu que és de pertinença dels senyors *una llanxa per travesar lo riu o pasejar-s'i, y de molt servey dita llanxa si lo riu ve gros, sent lo regular prop de las Fontetas dita llanxa atacada ab una cadena*. Possiblement era només d'ús particular.

---

¹¹⁶ Albert Masegur (1991, p 32) hi afegeix el pont Vell, entre Pallejà i el Papiol, i relaciona les restes d'un estrep de pont anomenades així i situades aigua avall de Roca de Droc, amb un establiment en enfiteusi de l'any 1461 fet per Martí Benet de Torrelles, senyor de Pallejà, a Joan Galceran del Papiol per què pogués tenir-hi una barca o fixar un pont o palanca. En tot cas, ni el pont ni la barca no sembla pas que reeixissin.

¹¹⁷ La cita és recollida en el volum *El Baix Llobregat el 1789*, (Codina, Moran, Renom, 1994) dedicat a recollir les respostes al qüestionari de Zamora dels diferents municipis del Baix Llobregat. Com que la resposta d'Abrera no es va trobar fou substituïda pel text del baró de Maldà.

- c) La barca de Sant Andreu que ha donat nom al municipi era situada aigua avall de Sant Andreu de la Barca, entre aquest municipi i Corbera, per la vora dreta del riu i l'extrem sud del de Castellbisbal per la vora esquerra. Segons Bonaventura Pedemonte (1929) Guillema de Castellvell el 1301 feu convocatòria als seus feudataris, entre ells als hereus de Ponç de Fonollar, que tenien l'aigua del Llobregat des del congost de Martorell a Roca de Droc, on hi tenien una barca. El 8 de setembre de 1447 un fortíssim temporal provocà inundacions al delta del Llobregat i s'endugué la barca de passatge de Sant Andreu (Codina 1966, p 60). El 1461 la barca la tenia Galceran del Papiol, i després fou de la família Clariana, de Pallejà.
- d) La barca del Papiol. El 1460 el rei Joan feu establiment a Joan Galceran del Papiol, donzell, per a poder tenir una barca "*en lo riu de Llobregat, ço es de Roca de Droch prop pelega fins els límits del pont de St. Boy*" (Riera i Bagué, 1987, p 26). De l'any següent s'esmenta un establiment en enfiteusi fet per Martí Benet de Torrelles, senyor de Pallejà, a Joan Galceran del Papiol per què pogués tenir-hi una barca o fixar un pont o palanca (Massegur, 1991 p 32). La barca, que tindria una vida precària, segurament va arribar a mantenir-se durant un segle, ja que el 1488 era confessada pel mateix Joan Galceran al rei Ferran el Catòlic i el 1582, en un procés contra els bandolers, un dels acusats és "*un fadrí que li diuen Jonot Barqueró [que havia estat] a la barca del Papiol i a la de Sant Vicenç dels Horts per barquer*". (Codina, 1993, p 76). Segons sembla, seria situada entre el Papiol i Pallejà, en un lloc que no hem aconseguit de situar però que podria situar-se cap el lloc anomenat el Pont Vell.
- e) La barca entre Sant Vicenç dels Horts i Molins de Rei. A la referència anterior, sembla que la concessió d'una barca entre Roca de Droc i Sant Boi els beneficiats la van convertir en dos passos de barca, dels quals aquest últim és el que es va consolidar. En el mateix volum, Jaume Codina també recull una referència als Roures dels Penjats, a Molins de Rei, de 1582. Aquests arbres eren a l'esquerra del Llobregat, a la bifurcació del camí de la barca de Sant Vicenç cap a

Barcelona i cap el Vallès, a prop de Molins de Rei (Codina, 1993, p 115). Hem de suposar que la barca era situada al final de l'anomenat *camí del Riu* de Sant Vicenç.

- f) La barca de Sant Feliu. Només en tenim una referència tardana del batlle de Santa Coloma de Cervelló, el qual, en la seva proposta de camins veïnals del 1863, situa la barca cap a la desembocadura de la riera de la Salut (o de la Santa Creu): *Por otra parte por la misma riera se pasa el Llobregat por una barca.* (AHDB (OP) Lligall 5765),
- g) La barca de Sant Boi, de la qual ja se n'ha tractat, juntament amb el pont.
- h) La barca del Prat. Situada al bell mig del Delta, és documentada el 1327 com la barca dels Banyols. Era emprada pel pas dels ramats entre les pastures de la part occidental del delta i la ciutat de Barcelona per la carrera Bovatera i, juntament amb la barca de Sant Boi, era propietat de la ciutat de Barcelona, la qual les arrendava conjuntament (Codina 1966, p 42). Aquesta via es va convertir després en la important carretera de València, que separava les terres conreades dels aiguamolls del delta de ponent. El 1343, el Consell de Cent barceloní va cedir la barca en enfiteusi als habitants de l'Illa de Banyols, el futur Prat de Llobregat. El 1545 la barca no existia, però els habitants del Prat van decidir, el 1561, fer-ne una de nova, la qual el 1571 posseïa Mateu Parellada i poc després a la família Bas, també del Prat, que la mantingué molt de temps (Codina, 1966, p 90). Era situada a l'est del poble del Prat, entre el pont de l'autovia i l'avinguda Anselm Clavè i la seva posició concreta variava de lloc fins a un quilòmetre, segons les revingudes del riu.
- i) La última de les barques del Llobregat era la barca del Cap del Riu. La torre del Cap del Riu era una defensa contra els pirates que es va construir el 1566. Segons Jaume Codina (1966, p 89) tenia pou i una capella, així com una barca per a passar el riu i els consellers de Barcelona hi efectuaven visites anuals d'inspecció. Aquesta barca encara és esmentada en la proposta de camins veïnals de 1864 (AHDB) Lligall OP 2911)

7.6. ELS CAMINS DE LES RODALIES DE MARTORELL

El camins que parteixen del pont del Diable que hem citat en els períodes anteriors, creiem que mantindrien la seva vigència, amb modificacions puntuals, segons els casos. El que segurament va experimentar una variació en la seva importància va ser el propi pont. Si en època romana es pot pensar que el pont era *caput via* de nombrosos camins, a més de pas de la Via Augusta, en aquest període es fa evident una pèrdua d'importància força clara.

7.6.1. El pont del Diable, pont de pedra o pont de Sant Bartomeu

A la taula rodona sobre el pont del Diable (1999), ja esmentada anteriorment, diferents especialistes ja van aportar els seus arguments respecte a la situació del pont a principis de l'Edat Mitjana. Per a Montserrat Pagès hi ha una part de la refecció del pont feta en època romànica, la qual cosa estaria d'acord amb el document de 1143, en el que es fa una deixa per a fer obres al pont. Per a Alfred Mauri, en canvi, en base a una exhaustiva anàlisi del parament del pont i en la documentació, la primera refecció, a penes visible, és anterior, i tota l'obra medieval és del segle XIII o posterior.

S'ha interpretat la data de 1143 com la data d'ensorrament del pont romà, però això és un error inicial repetit moltes vegades. De fet, hi ha documentació de deixes *ad opera ponti Lubricati* en els anys 1089, 1091 i 1092 (Bonnassie, 1981). Realment no coneixem quan ni en quines circumstàncies es va ensorrar

el pont romà. Ni tan sols estem segurs de si quan comença a trobar-se el nom de Martorell a la documentació el pont existia o no.

El que sí es pot considerar com a cert és que des del 1283, quan es refà el pont, aquest comença a tenir entitat pròpia. El pont és anomenat de Sant Bartomeu per la presència d'una capella romànica veïna amb aquest nom, documentada el 1208 (*Catalunya Romànica*, XX, p 373), i el nom de pont del Diable no el rebrà fins al segle XVI (Pedemonte, 1929). La refecció gòtica és fa per mitjà d'un atrevit arc apuntat que salva les aigües del riu i posa al pont a cobert de les riuades. Per a passar-lo a peu o amb animals de bast, la inclinació de la rampa no és pas un inconvenient, però per al trànsit de carruatges és molt més incòmode que el primitiu pont romà.

Com ja apuntàvem en la *Miscel·lània d'Homenatge a Jaume Codina* (Farreny, Mauri, Vives, 1994, p 219), existeix una forta discordància entre la fama que tenia el pont del Diable i la seva importància pràctica. Hi ha alguna cosa que no encaixa en el fet de que poc més d'un segle després de la reconstrucció del pont, aquest fos en la pràctica substituït per una barca, amb tots els inconvenients que aquest tipus de transport representa. A Sant Boi també es van alternar el pont i la barca, però aquesta només tornava a ser operativa quan el pont era arrossegat pel riu. Si a Sant Boi el pont era de fusta i amb freqüència era destruït, el pont del Diable era de pedra i no va patir cap escomesa forta del riu.

7.6.2. La barca de Sant Andreu i el nou camí del Congost

La presència de la barca de Sant Andreu, documentada ja a principis del segle XIV, és una indicació de que el pont no compleix les funcions que la seva reconstrucció feia preveure. La presència de la barca s'acompanya amb l'obertura d'un nou camí per la riba dreta del congost de Martorell que

comunica directament aquesta població amb Sant Andreu de la Barca sense passar pel Palau.

Aquest nou camí creua el Congost, des de llavors fins a l'actualitat (amb petites modificacions), a mig vessant sense enfilar-se per l'antic camí de la Baldanya i passava per les importants masies, ara desaparegudes, de ca n'Albereda del Camí, documentada el 1429 (Arxiu Martorell. *Pergamins*, ref 1181) i Can Pelegrí de la Cortada, el 1470 (Pedemonte, 1929, p 432).

A més, pel relats de viatgers de segles posteriors i pels itineraris de camins, sembla clar que el camí ral, que venia de Barcelona per la riba esquerra del riu, va agafar com a propi el pas de la barca i va abandonar el tram entre aquesta i el pont del Diable. No hi ha cap relació o itinerari, des del segle XVI en endavant, que esmenti un trajecte que no sigui el de Molins de Rei, la barca, Sant Andreu i Martorell. També seguiren aquest itinerari les despulles del rei Joan I el Caçador entre Barcelona i Poblet el 1396 (Girona, 1928)

Això significa que el trànsit Llobregat amunt és traslladà des de Sant Andreu de la Barca, una vegada passat l'obstacle de Roca de Droc, cap a la banda dreta del riu. Llavors Martorell, que és una població allargassada en una corba de nivell entre el Llobregat i l'Anoia, va veure com el seu extrem occidental, amb el pont sobre l'Anoia, va agafar la importància que perdia l'extrem oriental, amb el pont del Diable.

Malgrat tot, a finals del període, el pas pel Congost s'havia convertit en autèntic maldecap per a les autoritats, a causa de dos factors, la precarietat del camí i el risc de robatoris. Jaume Codina en *Bàndols i bandolers al Baix Llobregat* (1993) recull diferents testimonis de l'any 1581 que donen fè d'ambdós aspectes. Arnau Sabatan, hospitaler de Martorell, diu textualment:

“Per aquestes baronies passa la més gent que va i ve per Catalunya, en carros, animals carregats i altrament. I en algunes parts hi ha mal camí... i sobretot el camí del Congost del present terme, que està de manera tal

que un home no pot passar al costat de l'altre a cavall si no és amb gran perill de despenyar-se fins el riu, i una carreta sola amb gran dificultat pot passar-hi. Jo he ha vist caure una carreta amb les mules que portava blat, que es perdé quasi tot, i després gent de la vila, amb portadores l'arreplegava” (Codina, 1993, p 37).

El mateix sentit té la declaració de Bartomeu Lloberes, hostaler de Martorell:

“El camí més freqüentat de Catalunya passa per les presents baronies... Com que jo tinc hostal sento cada dia com els caminants renequen de Déu i dels sants a causa del mal estat del camí del Congost. Un carro no hi pot passar que no vagi amb cent mil perills de caure en moltes parts del dit camí. El pas és molt perillós, per què l'alçària és molta, i dura molt. Moltes vegades he vist despenyar-s'hi carretes, colles de traginers carregats de blat i altres provisions; que moltes vegades hi he anat a emportar-me'n sacs amb blat. Per tant, és un lloc ideal per robar, com de fet s'hi roba sovint” (Codina, 1993, p 38).

7.6.3. Els altres camins a llevant del Llobregat

Els camins a l'est del riu esmentats en els capítols anteriors i relacionats amb el pont del Diable continuaven existint, però hem de pensar que amb una importància cada vegada més minsa. Mentre d'altres camins es revitalitzaven, aquests simplement es mantenien, la qual cosa vol dir que anaven perdent importància. Quan al segle XIX és replanteja globalment tota l'estructura viària de la província de Barcelona cap d'aquests camins es té en consideració i des de Martorell s'obren carreteres noves tant cap a Terrassa com cap a Olesa de Montserrat. La via cap a Sant Cugat, senzillament se l'ignora.

En tot cas, durant aquest període aquests camins existien, fins i tot el camí de Sant Cugat. Ja hem fet esment anteriorment de la descripció feta per Enrique

Cock, del viatge de Felip II de Sant Cugat a Martorell (1585). També en un pergami de l'Arxiu de Martorell (Ref 1125) s'esmenta una afrontació amb el camí de Sant Cugat (1275).

7.6.4. Els altres camins a ponent del Llobregat

L'obertura del pas del Congost de Martorell per la riba dreta, amb un nou camí, més planer, des de la barca de Sant Andreu fins a Martorell, representa un canvi radical en les comunicacions de la part alta del Baix Llobregat. El pas del Llobregat per Martorell esdevé inoperant i és el pas sobre l'Anoia el que adquireix importància.

En aquest nou marc de comunicacions, el punt clau és el lloc del Pontarró, davant mateix de Martorell, però a l'altra banda de l'Anoia. Abans, el camí que venia del Congost s'ajuntava al que venia del Pont del Diable a l'entrada de Martorell, a l'actual plaça de la Creu. En aquest lloc el 1576, l'Ajuntament de Martorell van comprar una part del camp de Sant Bartomeu per a edificar-hi una creu de pedra (Clopas, 1991, p 37). Pocs anys més tard el portal de muralla veí que donava accés a Martorell ja es deia Portal de la Creu.

El camí ral sortia de Martorell pel Portal d'Anoia i travessava aquest riu per un pont de fusta, o a gual doncs també les riudes de l'Anoia eren devastadores. Des del riu, per un petit tram de camí s'arribava al Pontarró. Aquest lloc és anomenat així per un petit pont, ara desaparegut, situat sobre l'afluent de l'Anoia dit torrent del Pelegrí o potser sobre una antiga sèquia. En aquest lloc hi ha documentada una capella dedicada a Santa Maria del Pontarró, ara també desapareguda, però documentada des del 1346 (Clopas, 1991, p 25), i al costat seu un petit raval, amb un hostel documentat al segle XVIII.

En aquest lloc hi havia la cruïlla de camins més important, la dels tres únics camins que eren aptes per a carruatges. El camí de l'esquerra era el camí ral

de València del Penedès i Tarragona. Seguia la vora de l'Anoia fins a Sant Sadurní, com ho havia fet abans la via Augusta, però sense aprofitar pràcticament res del seu antic traçat. El camí, perfectament documentat en el període següent seguia en gran part la llera del riu, fins a travessar-lo disset vegades per a aprofitar les zones baixes i sorrenques.

El camí del centre, que s'enfilava a la dreta del torrent del Pelegrí cap el puig del Rebell, era el camí ral d'Aragó que s'ha descrit anteriorment, i el camí de la dreta, que travessava aquest torrent i el torrent de Llops i seguia Llobregat amunt un xic allunyat de la vora del riu, el camí ral de Montserrat, que per Abrera, Esparreguera i Collbató portava els pelegrins a aquest monestir.

7.7. EL CAMÍ RAL D'ARAGÓ, DE MARTORELL A IGUALADA

7.7.1. La creació del Camí Ral d'Aragó

Amb la conquesta de Lleida l'any 1149 culmina una línia d'expansió del comtat de Barcelona en direcció a ponent que s'havia demostrat tant interessant com la més tradicional del Llobregat i el Penedès cap a l'Ebre, paral·lela a la costa. Als vells camins en sentit nord sud cal afegir-hi ara un eix en sentit est-oest que permeti la comunicació directa de Barcelona amb la Terra Ferma i, Ebre amunt, cap a Saragossa. En aquests moments s'obria una nova via en direcció a ponent de grans possibilitats tant econòmiques com polítiques o militars. Cal no oblidar que els comtes de Barcelona eren prínceps protectors d'Aragó des de l'any 1137 i reis d'aquest territori des del 1162.

Cap el segle XII podem considerar que les noves viles, com Martorell, Piera, Capellades o Igualada, ja eren ben establertes. La consolidació del camí de Lleida, que gaudia de la protecció reial, juntament amb les viles que travessava, va proporcionar a aquestes una nova expansió. Amb el temps, els reis els varen atorgar nombrosos privilegis i moltes d'elles foren declarades viles reials o carrers de Barcelona i se sostragueren al domini feudal.

Aquest nou camí entre Barcelona i Lleida no era pas nou del tot. Ja en època romana hi havia una via entre aquestes dues ciutats per l'Anoia i la Segarra, l'itinerari de la qual s'exposa en el capítol 5), però amb els conflictes dels segles IX i X, a l'esdevenir zona fronterera entre el regne carolingi i el califat de Còrdova, el camí deuria esdevenir inoperant. No tenim documentació que ho demostrï, però el cas és que una ruta tan poc compromesa com la que marca la carena entre el Llobregat i l'Anoia, si no s'ha oblidat del tot, mai més ha tornat a ser una via de primera magnitud.

El nou camí ral entre Barcelona i Lleida es va desviar cap a la vora de l'Anoia a causa de l'existència de les viles de Piera, Capellades i Igualada i, malgrat les dificultats orogràfiques del terreny, arribava a Lleida creuant el coll de la Panadella i les viles de Cervera i Tàrraga. Una primera aproximació al conjunt del camí ral tradicional ens mostra aquest camí com la conjunció, segurament feta en aquest moment, de tres trams de camí molt diferents: un camí carener, un camí a mig vessant i un camí de fons de vall.

7.7.2. El tram de camí carener, de Martorell a Piera

El primer tram és un camí carener que neix a Martorell i arriba fins a prop de la vila de Piera, concretament fins el Corral del Mas. En tot el seu trajecte segueix exactament la divisòria d'aigües entre els rius Llobregat i Anoia fent àmplies corbes i ascendint lleugerament, i, per tant, no té necessitat de salvar torrenteres ni passos difícils. Es pràcticament el mateix itinerari de la via romana, ja

comentada en el capítol 5, i el que segueix la carretera actual, a excepció del tram de la variant de Masquefa. Podem dir que camins d'aquest tipus existeixen des de temps immemorial per què són fàcils de transitar i no necessiten manteniment.

A partir de l'Hostal d'en Bonastre, a l'entrada al terme de Piera, el camí, a diferència de la carretera actual, seguia per la carena, pel mig de la urbanització del Corral del Mas en direcció al turó de Montjuïc. A poca distància cap a ponent es produeix la separació amb l'antic camí romà, que segueix per la carena amunt per la Torre Vermella i el mas Marquet. Això es fa en una cruïlla dita de la Grua, nom que correspon a una dominicatura en època medieval: *Diminicatorum qui vocatur Grua*, 1187 (CSC, doc 1172)

La continuació del camí és un dels molts camins carreters que recorren entre vinyes però que encara és conegut com el camí vell del Castell de Piera, que creua el torrent del Bero o del Gall Mullat i entra al castell per la banda sud.

7.7.3. El tram de camí nou, entre Piera i Capellades

Aquest tram de camí és el que devalla des de la carena on es situa la vila de Piera fins a Capellades, situada sobre la timba del Capelló, a la banda contrària del riu Anoia. Aquest tram és veritablement difícil, ja que entre Piera i la vora de l'Anoia ha de travessar una sèrie de torrents profundament encaixats en un terreny argil·lós o sorrenc que pateix freqüents ensulsiades o esllavissades. En alguns llocs, com a la sortida de Vallbona cap a l'Anoia, hem detectat fins a tres variants diferents del camí, sempre a la recerca d'un pendent més suau; en altres llocs, segurament, la variació ha afectat a trams sencers de fins a alguns quilòmetres. Les dificultats de trànsit per aquest camí es van anar agreujant a mesura que s'anava imposant el trànsit rodat, fins que situació va fer-se tant difícil que a finals del segle XVIII, quan es va generalitzar el transport pesant, es

va haver de variar la ruta del camí ral passant-lo cap a Esparreguera i Collbató i obrint el coll del Bruc.

Segurament una via que comunicaria les dues viles i que era un simple camí de ferradura es va transformar, quan la comunicació amb Igualada i Lleida així ho ha demanat, en una via de primera magnitud, apta per al transport de mercaderies en carro. Les dificultats d'aquesta transformació, com s'ha fet referència anteriorment, mai van acabar de resoldre's. Per aquesta raó, perquè el camí va anar-se adaptant, més malament que bé, a les necessitats del moment, es troben traces de camí en diferents llocs.

Des del castell de Piera, l'antic camí travessava la riera de Ca n'Aguilera i s'enfilava per la partida coneguda per les Flandes i, carenejant entre els torrents de la Venta i de can Mussarro, passava per l'edifici dit precisament la Venta de Can Mussarro (edifici dels segles XVII o XVIII del qual es farà referència en el proper capítol) i arribava i fins a la masia de ca n'Orpí de Mas Bonans. Des d'aquesta masia, el camí actual arriba a la carretera (construïda al segle XIX), la qual travessa la riera Seca i arriba a Vallbona pel vessant dret d'aquest torrent.

Malgrat la simplicitat del camí actual, cal tenir en compte l'existència d'un altre camí, avui perdut, però que podria ser el primitiu trajecte del camí ral. Aquest camí és anomenat la travessera de Vallbona a la cartografia d'inici del segle XX i des de Ca n'Orpí gira a la dreta i baixa fins a la riera Seca i segueix per la seva llera fins a arribar a les primeres cases de Vallbona per l'anomenat camí de la Fonolleda.

Sigui quin sigui l'itinerari original, és evident que la unió per una via de comunicació entre els llocs de Piera i de Vallbona resulta en tots els casos molt forçat. Això és així perquè tant Vallbona com Piera són poblacions del tipus conegut com "pobles carrer" alineats sobre una carena per la qual passava un camí anterior. Ja hem esmentat en el capítol anterior que aquests camins eren rutes entre el Bages o el Vallès i el Penedès que anaven en direcció perpendicular al camí ral. Aquesta evidència, permet treure la conclusió que la

creació d'aquesta ruta es va fer forçant la xarxa de camins ja existent.

Tant l'entrada com la sortida de Vallbona es fan per la part superior del carrer Major, sense que el camí ral arribés mai a entrar dintre del poble, alineat, com hem dit en direcció al castell de Cabrera i el Penedès. Precisament la sortida de Vallbona del camí ral era un dels trams més conflictius. El lloc és anomenat la costa Dreta i salva en un curt tram el desnivell que hi ha entre la part alta del poble i el riu Anoia. La carretera actual encara passa pel lloc, però ara fa una gran marrada en forma de colze que l'allunya un bon tros de l'Anoia torrent de Querol amunt. Entre aquesta marrada i el sender que baixa recte per la costa Dreta, es veuen les res de dues marrades mes curtes, restes segurament de d'antigues desviacions no reeixides.

Una vegada el camí arriba al pla del riu, segueix aigua amunt per la riba esquerra fins el lloc conegut com el Fitó, que és el límit entre els termes de Vallbona d'Anoia i de Capellades, de dependència feudal diferent. Capellades, antigament part del terme del castell de Claramunt, passà aviat a poder de Sant Cugat, i Vallbona formava part del terme del castell de Cabrera. En aquest lloc el camí passava a l'altra banda del riu, segurament pel lloc conegut com Pas de l'Aigua, i seguia amunt per la vora dreta del riu.

Malgrat la importància de Capellades, el camí ral no pujava fins a la vila. Seguia riu amunt per sota de la timba del Capelló fins a trobar el seu lloc de parada més conegut, la Font de la Reina, lloc molt abundant en aigua situat sota mateix de Capellades. El lloc és documentat per primera vegada al segle XIV (Busquets, 1972, p 107). Al costat de l'hostal hi ha una font amb una imatge femenina de la qual raja aigua i s'ha suposat que representaria a la reina que dona lloc al nom. Busquets creu que, essent el lloc abundant el fonts, aquesta seria la més important de totes, la "Font Reina", però l'*Inventari Arquitectònic de l'Anoia* (1997), afirma que la font és feta al segle XIX.

De fet, Ambrosio Borsano (1687) en la memòria del seu famós mapa de Catalunya ja diu *que la fuente es copiosissima y de una perfectissima agua*. El

segle anterior Henrique Cock, que acompanyava al rei Felip II en el seu viatge a Barcelona (1585), explica que, de tornada, el rei “*el cual partió martes, a diez y ocho, de Morturel y vino dormir en Mesquifa, pueblo pequeño. Miércoles fue a comer á las Fuentes de la Reina y vino por la tarde en Igualada para tener allí el dia de Corpus Cristo*”.

7.7.4. El tram del camí ral per la vall de l'Anoia

Des de la Font de la Reina el camí seguia aigua amunt sense abandonar la riba dreta de l'Anoia. Passava per una zona de clara vocació industrial per la seva gran abundància d'aigua, coneguda com la Costa dels Molins de Capellades, que en el període posterior tindrà una gran importància. Aquí hi ha una sèrie de topònims significatius que no hem aconseguit de datar, però que potser alguns d'ells ja eren important en aquest període. La casa de l'Hospici a Capellades, la torre Baixa a la Torre de Claramunt i el caseriu de la Rata a la Pobla de Claramunt. Potser aquest últim sigui el més significatiu, que podria ser una derivació de l'àrab *Rihà*, molí. Segons Coromines (*Onomastikon Cataloniae*, 1996), el singular ha donat els topònims Rià i Rifà, i el plural, *Rihat*, ha pogut derivar en ARRIATA i passar a LA RIATA > LA RATA. En aquest cas, podríem situar-hi ja molins en època àrab o immediatament després.

Al trobar-se amb un colze que fa l'Anoia poc abans de la desembocadura de la riera de Carme, el camí passava a l'altra banda del riu per l'anomenat el pas Blau. Coneixem aquest nom per un document de 1802, recollit per Riba i Gabarró (1972, p 265) on es denuncia que les modificacions fetes a les repeses del riu per alimentar els molins inutilitzaven aquest gual. La data és tardana però no hi ha dubte que el pas del camí a l'altra banda del riu era un fet des de ben antic. Precisament aquí, a l'esquerra del riu i davant de la confluència de la riera de Carme, fou on els senyors de Claramunt van fundar la Pobla Vella en una data indeterminada anterior al 1344, fundació que tingueren de traslladar Anoia amunt després que la primitiva fos arrossegada per una riuada.

Ara el lloc és poblat altra vegada, segurament a més altura que la Pobla Vella. Es anomenat les Cases Noves i es comunica amb la Pobla per un pont modern. El camí antic deuria seguir per la vora del riu i és segur que el tornava a creuar de nou al nord del barri, ja que les condicions topogràfiques ho demanen. Segurament aquest nou gual era situat cap a l'actual barri de l'Estrassa, des d'on seguiria, ara altra vegada per la vora dreta durant gairebé un quilòmetre, fins el revolt de la Boixera.

Actualment, la carretera travessa l'Anoia per un pont i continua ja definitivament per la banda esquerra del riu fins a arribar a Igualada, passant pel molí de Rigat i Vilanova del Camí, però és possible que el camí primitiu no donés la volta per aquest racó del riu sinó que fes drecera. En efecte, a la sortida del barri de l'Estrassa, davant mateix de cal Senseorella, hi ha un camí carreter que es desvia del riu en direcció a un petit coll entre el turó del castell de Claramunt i el de la Boixera, passat el qual es retorna suaument a la vora dreta de l'Anoia. La continuació d'aquest camí condueix al molí i antic gual dels Muletons, a l'entrada del poble de Vilanova del Camí.

El lloc per on passa aquest camí es diu la coma del Porc, i ja hem esmentat anteriorment l'assimilació de PORT > PORC que han experimentat molts topònims. De fet per aquest camí s'estalvia donar un bon tomb seguint el riu a canvi d'una ascensió no massa pronunciada. Segons tots els indicis és una variant del camí ral, però no podem donar-li una cronologia precisa. Només podem suposar que fou en un moment primerenc (potser abans i tot de que el conjunt es convertís en camí ral) i que la intensificació del trànsit obligà a seguir per un camí més planer per la vora del riu, encara que fos més llarg¹¹⁸.

---

¹¹⁸ *La síntesi completa de la història d'aquest camí ve expressada al capítol 10, juntament amb la d'altres camins significatius.*

7.8. ELS CAMINS DE MONTSERRAT I DE L'ANOIA.

7.8.1. Els camins transversals i el camí romeu del Camp de Tarragona

Deixant a part el camí d'Odena a Igualada i Montbui, que és a fora del territori estudiat, exposarem la situació dels altres dos camins, el de Vallbona i Cabrera i el de Collbató i Piera. Tenim poques dades, però hem de suposar que van continuar com a tals camins, encara que no van eixamplar-se i es van mantenir com a camins de ferradura, com la majoria dels de l'època.

El camí de Vallbona, que era el pas més directe entre els castells de Castellolí i de Cabrera, mantingué la seva importància entre aquests dos llocs, però ara se'l detecta més aviat com a carrerada o camí ramader entre el Pirineu i la plana del Penedès o el Camp de Tarragona, passant pel Bages. Més enllà del castell de Cabrera la carrerada es bifurcava, una par anava cap a Sant Pere Sacarrera, Mediona, Pontons i, segurament, les terres del monestir de Santes Creus, i l'altra, per Agulladolç, es dirigia cap a la vall del riu de Bitlles¹¹⁹.

El camí de Collbató a Piera va sofrir més transformacions. En primer lloc es va veure molt afectat per la importància creixent que en aquesta època va prendre el monestir de Montserrat. Aquest monestir, en l'època anterior de poca importància davant dels de Ripoll, Cuixà i Sant Cugat del Vallès, va augmentant la seva categoria fins a situar-se com el primer de Catalunya. El pelegrinatge a Montserrat va fer-se cada vegada més popular, primer com un tram del de Sant Jaume de Galícia i després ja per sí mateix.

---

¹¹⁹ En aquest mateix any, 2006, hem participat en un equip de treball per a identificar i rehabilitar les carrerades del terme municipal de Vallbona, on, entre altres coses s'ha fet evident el pas d'una carrerada de primer ordre en el sentit que s'expressa en el text.

Com és recull en el llibre *Ermites i fonts montserratines*, redactat pels “Amics de Montserrat” el 1967, a finals de segle XV la muntanya es va cobrir d'ermites i fins i tot els reis de les Espanyes, Carles V i Felip II hi van pelegrinar i van fer-hi les seves donacions. Als segles XIII i XIV el monestir ja havia anat fent-se un patrimoni territorial propi fins a l'adquirir tots els castells i viles que envoltaven la muntanya (Collbató, el Bruc, Esparreguera, Olesa de Montserrat i Monistrol) i el 1409 va aconseguir la desitjada titulació d'abadia.

Els canvis en la propietat van significar també canvis en els camins. L'any 1317, el prior Bernat Escarrer feu construir el pont de Monistrol (Pladevall/Riu-Barrera (2002) p 296) i derivà el trànsit de pelegrins i mercaderies cap a aquest poble. Amb això, el tram entre Collbató i el castell de les Espases, passant pel Cairat restava sense sentit, i aquest itinerari va quedar reduït a un pas local.

En canvi, el camí de Collbató a Piera va rebre un nou impuls i és convertí en el tram final del camí romeu a Montserrat per als molts pelegrins que arribaven des de ponent i migdia, tant per els que venien del Camp de Tarragona com pels que ho feien del Penedès. Entre Collbató i la muntanya de Montserrat es va produir la “captura” del vell camí cap a la seva nova destinació. Encara es pot observar com les traces dels camins primitius condueixen directament cap el nucli urbà de Collbató, però hi ha una desviació en direcció a l'inici del camí que puja la muntanya cal el monestir per la font Seca i per Sant Miquel. Aquesta marrada, mentre discorre pel terreny pla té un trajecte irregular, en zigzaga per entre les feixes dels camps de conreu.

El viatgers que venien o tornaven cap el Camp de Tarragona, seguien des de Piera cap el Bedorc des d'on pel torrent del Mal Pas arribaven a Sant Pere Sacarrera i seguien (pel mateix trajecte que la carrerada citada en el capítol anterior) cap a Mediona, Pontons i l'Alt Camp. En canvi, els que anaven cap el Penedès, podien triar entre agafar el camí de la Fortesa o el de la Creu Trencada per a arribar a Sant Sadurní d'Anoia, o bé seguir fins a Canaletes i Sant Pere de Riudebitlles per a anar fins a Vilafranca.

7.8.2. El camí d'Olesa de Montserrat a Sant Sadurní d'Anoia, per la Beguda Alta

En aquesta època tenim constància d'una altre camí paral·lel al camí romeu del Camp de Tarragona. Aquest camí, si potser ja anteriorment existia, no és fins a aquest moment quan es manifesta com una ruta important. Es el camí d'Esparreguera a Sant Sadurní, que ja hem citat entre els camins radials de Sant Sadurní.

Aquest camí, que enllaça el Penedès amb el Llobregat i segueix fins el Vallès, agafa el relleu del desaparegut eix de Sant Salvador de les Espases a Collbató uns pocs quilòmetres més a l'est. El seu inici es troba en l'anomenat Camí Antic de Vacarisses a Olesa de Montserrat, que passava pel Pla del Fideuer, entre els castell de les Espases i de Sacama. Segueix des d'Olesa creuant el Llobregat per on des del segle XIV hi hagué la barca i arribava a Esparreguera per les Costes de la Gorgonçana, el tram més directe del qual és dit actualment Camí de les Escales, només apte per fer-se a peu.

Des d'Esparreguera el camí sortia pel carrer dit encara del Camí Ral (malgrat que el camí hagi desaparegut fa temps) fins a baixar a la conjunció de torrents on hi ha la Casa Nova de les Tres Rieres i on té el seu inici la riera de Magarola. Des d'allà pujava, per un trajecte d'uns 4 km., ara embrossat en molts punts però que és possible de seguir a peu, fins a arribar a l'antic hostal de la Beguda Alta on creuava el camí ral d'Aragó.

Dels llocs la Beguda Alta i de la Beguda Baixa no en tenim notícies directes fins al segle XVIII, però sembla que ja al segle XVI els llocs existien i es dedicaven a hostal (Rovira 1999). En aquest lloc de la Beguda Alta¹²⁰ entrava el camí al

---

¹²⁰ Com ja s'ha apuntat anteriorment, la Beguda Alta és un petit poble situat a l'encreuament de tres municipis pertanyent a tres comarques diferents: Masquefa (Anoia), Sant Esteve Sesrovires (Baix Llobregat) i Sant Llorenç d'Hortons (Alt Penedès).

terme de Sant Llorenç d'Hortons i ja no l'abandonava fins a trobar el de Sant Sadurní. Les fites d'aquest tram són les masies de ca n'Esteve de la Riera, documentat com Mas de la Riera el 1553 (GGCC V (1982) p 106), al fons de la Rierussa, i les masies veïnes de Can Pujades, dit Mas Garrigues el 1366 (Rovira, 2001), i Can Claramunt, Mas dels Tres Trulls el 1367 (Rovira, 2001), des d'on el camí arribava al caseriu de la Prua i al ja esmentat del Pi de la Prua s'unia al camí de la Creu Trencada i arribava a Sant Sadurní.

Creiem que aquest camí va ser un dels que van néixer d'una necessitat específica, mantenir la comunicació entre el Vallès i el Penedès, en un moment de creixement econòmic en el que les tres viles, Olesa, Esparreguera i Sant Sadurní, eren en expansió. Es va mantenir durant un temps però a causa de les seves fortes pendents i la dificultat d'adaptar-lo al trànsit rodat, quan aquest es va demostrar insubstituïble va acabar desapareixent, malgrat ser la via més directa entre les tres poblacions.

7.9. EL CAMÍ RAL DE VALÈNCIA I ELS ALTRES CAMINS DE L'ALT PENEDEÈS

Hem exposat ja en aquest mateix capítol la modificació que va representar per la xarxa de camins l'expansió de les viles de Sant Sadurní i Vilafranca. Veurem ara com va restar la situació d'alguns dels camins de llarg recorregut de l'Alt Penedès a rel dels canvis produïts en aquesta època.

7.9.1. El camí ral de València

Tal com passava amb la via Augusta en època romana, aquest camí era la via de comunicació més important que travessava el Penedès, i ho feia gairebé

pels mateixos llocs per on havia passat aquella via. Gairebé un mil·lenni i mig més tard havien canviat moltes coses, però el que no havia canviat era la configuració del terreny ni tampoc la influència que les ciutats de Barcelona i Tarragona tenien sobre el territori. En tot cas es podria afirmar que els pes específic de les dues ciutats s'havia intercanviat, però no reduït. Una via que suportés un trànsit dens entre Barcelona i Tarragona era igualment necessària.

Si la via era la mateixa i el camí ral passava igualment per Martorell i per l'arc de Berà, l'itinerari havia canviat en alguns llocs de l'interior del Penedès, d'acord amb la nova fisonomia econòmica i de poblament. Veurem, dintre del que podem saber, quins han estat aquests nous trajectes.

En primer lloc, sembla segur que el camí ral arribava a Sant Sadurní havent creuat l'Anoia pel pas de Piles i havent passat pels llocs de la Foradada i la Creu Trencada. El primer lloc comptava amb una església, ara desapareguda, dedicada a Sant Miquel de la Foradada, documentada el 1279 (*Catalunya Romànica*, XIX, p 6), i el segon és el que assenyala la divisió entre el terme de Subirats i el nou terme de sant Sadurní, escindit de l'anterior.

De Sant Sadurní a Vilafranca

A uns dos quilòmetres i mig a l'oest de Sant Sadurní es produí un canvi de orientació del camí de conseqüències molt importants. Passat el pont de l'Estanyol el camí fa una petita desviació cap el sud, en direcció a ca n'Escudé de la Riera i abandona el primitiu itinerari cap a can Bas i Sant Joan Salerm. Segurament això va passar ja en el període anterior, com ja s'ha explicat, quan, per manca de manteniment adequat, la via romana deuria quedar interrompuda en aquest tram a causa del desnivells del torrent. El cas és que en aquest període aquest nou trajecte es consolida i condueix directament fins a Vilafranca.

El camí ral passava per un gual la riera de ca n'Escudé i, segurament per un pont, el torrent dels Gorgs. Sabem que en el període següent es deia el Pont del Terme (AHDB) Lligall OP-5690. 1855), segurament perquè separava els de Subirats i d'Avinyonet, però no sabem des de quan existia. Tot aquest territori és molt complex, tant per la unió de diferents torrents que s'encaixen en la terra flonja per a donar origen a riu Lavernó, com per la irregularitat dels límits dels termes municipals que aquí conflueixen. Són els de Santa Fe, la Granada i Avinyonet que s'uneixen amb el de Subirats, i deixen aïllat l'enclavament del Cortei, del municipi de la Granada.

Segurament ja va ser en aquest moment quan el camí va variar d'itinerari per tercera vegada i va agafar directament la direcció de Vilafranca del Penedès passant per l'hostal de la Garrofa, la torre de cal Castellet i el coll del Bordell. Potser aquest canvi d'itinerari no es va produir fins més tard, però el fet és que va produir-se i amb això el poble de la Granada va restar fora del camí ral i va veure disminuïdes les seves possibilitats de creixement. Es aquesta zona encara es conserven els vestigis (molt complets, per altra banda), de tres camins paral·lels, que segurament corresponen a tres moments diferents d'una mateixa via.

De Vilafranca a l'Arboç

En aquest trajecte la carretera actual segueix el mateix itinerari del camí antic, amb algunes petites obres de rectificació que es van fer a la segona meitat del segle XIX (AHDB, Lligall 1543b, 1880) i una desviació a l'entrada de l'Arboç per evitar la pujada fins a la plaça de la Badalota que feia antigament el camí. El tram més antic del camí és dit ara el Camí del Cementiri, del qual se'n té una bona perspectiva des de la plaça. A continuació enumerem els llocs més interessants per on passava.

El camí sortia de Vilafranca per portal de Sant Francesc, dit anteriorment portal de Sant Pere, possiblement per la presència de l'antic hospital de Sant Pere de

la Calçada, documentat el 1294 en el testament de Bernat de Vilafranca (*GGCC*, V, p 63). Aquest hospital, ara desaparegut, podria correspondre al posterior hospital de Sant Francesc.

Un quilòmetre més enllà, a la bifurcació amb el camí de Moja, hi havia la capella de Sant Salvador de Sacalçada, documentada els anys 1180 i 1285 i també desapareguda (*Catalunya Romànica*, XIX, p 61). Fou destruïda durant la guerra del Francès, moment en el que es documenta el seu emplaçament (*Gran Penedès* n° 43, p 3).

El camí seguia per la vora esquerra de la riera de Llitrà, passant entre aquesta riera el riu Foix per l'antic molí dels Monjos de Santes Creus, documentat des del 1322 (*GGCC*, V p 71) i recentment rehabilitat. A prop del camí entre les dues rieres s'anà formant un nucli de població que amb el temps es convertí en el cap del municipi de Santa Margarida i els Monjos.

El següent indret és el poble de la Ràpita, lloc interessant per ser un topònim d'evident origen àrab, però aquest nom no és recollit a la documentació fins el segle XVIII. El 1807 s'esmenta una mort a les *Cases Noves de Cal Claramunt*, vulgo *la Ràpia*, i el nom més antic de la masia és el de Mas de l'Aranya, al segle XVI (Torrents, Torrents. *Miscel·lània Penedesenca*, 1991, p 286). Sigui com sigui, a partir del creixement de les viles noves, al camí ral passava per aquest lloc i un petit agrupament de població és evident que s'hi va formar.

Mes enllà, el camí ral ja surt dels límits del territori que ens hem autoimposat. Malgrat tot, cal destacar que al lloc dit la creu d'en Sellarés, poc abans d'arribar a la Ràpita, el camí es bifurcava. D'aquest lloc sortia el ramal que, passant pel pont de la Bruixa, anava cap a Castellví de la Marca, el qual, possiblement era l'*Estrada de Nefridio* medieval, ja esmentada en el capítol anterior.

7.9.2. Els altres camins penedesencs

Sense cap intenció de fer un repàs exhaustiu als camins d'aquesta època, apuntem a continuació els més importants d'aquells que no hem parlat fins ara, especialment els que comunicaven, amb l'interior, cap a l'Anoia. La cartografia adjunta esperem que serveixi per a donar idea de tot el conjunt,

El camí de les Cabanyes, que sortia de Vilafranca en direcció a aquesta població, es bifurcava abans d'entrar-hi, en el lloc dit la creu del Rafú o Rafu, de la qual no tenim referències antigues. El ramal de ponent era el camí vell de la Llacuna o camí ral de la Llacuna, que comunicava Vilafranca amb aquesta vila passant per Vallformosa, Vilobí i la Maçana i, més amunt, ajuntant-se amb la Carrerada General, i, pel poble antic de Font-Rubí, situat sota el castell d'aquest nom, fins a arribar Coll de la Barraca.

El ramal de la dreta (l'oriental), era el camí de Capellades, que conduïa fins a aquesta vila de la vall de l'Anoia travessant per Sabanell, les Casetes del Raspall, can Figueres dels Barrancs i Sant Quintí de Mediona. Des de Sant Quintí cap el nord passava per la creu de Ferro, que fa límit entre el terme de Sant Quintí i el terme matriu de Mediona, i a l'est de Sant Pere Sacarrera es creuava amb el camí romeu de Montserrat. Des d'aquest punt el camí antic seguia, per can Maristany i can Paixano fins a arribar a Vilanova d'Espoia, la *Villa Nova Podolosa* de la qual hem parlat anteriorment. Més tard, suposem que ja en aquest moment, es va fer un trajecte més directe, passant pel coll de la Guixera i marginant Vilanova d'Espoia

De Vilafranca cap a l'Anoia hi havia un altre camí, gairebé paral·lel, que de vegades apareix anomenat com carrerada de Sant Pere (ICC. Mapa 1:5000) i que era la continuació penedesenca de l'antic camí de Collbató a Piera del que s'ha tractat anteriorment. La sortida de Vilafranca era el mateix camí de la Granada, però abans d'entrar a aquesta població s'agafava una bifurcació cap el nord, que travessava la riera de Santa Fe i arribava al Gorner, petit poble

situat al terme del Pla del Penedès al límit amb el de Subirats. Aquí hi havia fins no fa massa temps un encreuament de carrerades.

Des del Gorner, el camí anava directament fins el poble del Pla del Penedès i seguia cap el nord, pujant per la carena entre dos torrents anomenats torrent Gran i torrent Xic fins que arribava a la conca del riu de Bitlles i seguia directament fins a Sant Pere de Riudebitlles, localitat que donava nom al camí. A continuació de Sant Pere el camí (com s'ha esmentat anteriorment) anava cap a Piera, passant pel Mas de l'Isard i el lloc de Canaletes, ja al terme del castell de Cabrera.

Un altre grup de camins seguien cap a ponent, cap el Baix Penedès seguint la orografia natural del terreny. En aquest sentit, el lloc de la Maçana (entre els termes de Font-Rubí, Torrelles de Foix i Sant Martí Sarroca) que hem esmentat com a part del camí de Vilafranca a la Llacuna, era una cruïlla natural de comunicacions utilitzat des d'època immemorial. Cal recordar que aquí hi havia el poblat ibèric de l'Alzinar Gran de la Maçana, un dels més importants de tot el Penedès.

A més del camí esmentat, aquí es creuaven el camí de Sant Quintí de Mediona a Sant Martí Sarroca en direcció nord-sud, el de Guardiola de Font-Rubí en direcció est i el camí rRal de les Cabrunes en direcció oest. Aquest últim arriba fins al casc urbà de Torrelles de Foix, passant pels antics llocs de la Mussarra, el Cosconar i la Verna. A continuació de Torrelles, el camí, ara ja declaradament una carrerada, puja fins el puig de l'Aguila, quadrifini entre els termes de Torrelles de Foix, Pontons, el Montmell i Aiguamúrcia, des d'on antigament possiblement es distribuïen les pastures.

Gairebé perpendicular a l'anterior, el camí de Vilafranca a Pacs i Sant Martí Sarroca tenia la seva continuació cap a Torrelles de Foix tot seguint la vora esquerra de la riera de Pontons i continuant aigua amunt fins a Pontons. També des de Vilafranca, però potser passant per la Bleda o per Rovellats, el

Camí de Castellví de la Marca, anava per la Torre de Vernet, les Cunilleres i can Morgades del Grau.

Més al sud, també tenim ja constància de diferents camins que unien les viles de l'Alt Penedès amb les de la costa, però aquestes s'exposaran conjuntament en tractar del Garraf.

7.10. ELS CAMINS DEL GARRAF

En torn a les dues grans viles, Sitges i Vilanova i la Geltrú, que es desenvolupen en aquesta època s'hi formà també una xarxa radial de comunicacions. Com que aquesta ha arribant fins el moment present, no hauria de presentar massa dificultats esbrinar com s'ha anat desenvolupant, però, com que el hinterland d'aquestes viles és més aviat petit, entre el massís muntanyós i el mar, creiem més interessant situar el camins de llarg recorregut que uneixen a les comarques veïnes i, finalment, analitzar el camí de la costa.

7.10.1. Els camins que comunicaven amb el Llobregat

Aquest apartat correspon bàsicament als camins que comunicaven la ciutat de Barcelona amb el Garraf. Com en el període anterior, i segurament com en època romana, la porta d'entrada al massís de Garraf era la vila de Sant Boi. A partir d'aquí hi havia dues possibilitats, però cap de les dues era fàcil. Una es feia per la costa i l'altra des d'Oleseta, al camí ral cap el Penedès.

El camí de les costes de Garraf

Seguint la vora entre el delta del Llobregat i l'antiga línia de costa en aquest moment ja hi havia plenament consolidats els nuclis de Viladecans, Gavà i Castelldefels, als qual s'ha d'afegir els llocs de Sales i la Roca de Gavà, que no van reeixir i han acabat perdent-se però que també es trobaven a peu del camí. Aquest camí, planer i de pas relativament fàcil, acabava abruptament al final del delta, on el massís de Garraf entra en contacte directe amb el mar.

El tram anterior no és problemàtic i ja és documentat en època romana, però el camí de les costes de Garraf, malgrat que a penes hi ha dubte de la seva antiguitat, és un camí de difícil trànsit, gairebé impossible d'obrir-lo al trànsit rodat.

En època altmedieval el camí principal, també de bast, entrava per la vall de la Sentiu i pel Campgràs, el coll de la Farigola i Jafre arribava fins el castell de Ribes, però l'itinerari del camí de la costa, en aquesta època, no apareix gens clar. La seva existència, però, és indiscutible. Hi ha tot un seguit d'establiments al llarg de la costa que demanen una connexió estable entre ells, no tan sols per via marítima.

El desaparegut monestir de Sant Vicenç de Campdàsens o de Pedrabona (també era conegut com Sant Vicenç de Garraf) era situat en un replà de l'interior del massís i fou el dominador de tot el Garraf marítim. Fou un priorat fundat el 1163, però no reeixí i s'extingí a principis del segle XV. Rebé moltes donacions que abastaven des de Campgràs fins a Vallbona, sobretot per part dels senyors d'Eramprunyà i quan el monestir s'extingí, aquestes van passar a la Pia Almoina de la catedral de Barcelona. La Pia Almoina també era senyora de Sitges, amb la qual cosa el terme d'aquest municipi es va eixamplar cap a l'est i va acabar per incloure tot el sector marítim del Garraf¹²¹.

---

¹²¹ A més de les dades referents al monestir de Sant Vicenç i del camí de les costes de Garraf (Miret, Muntaner, 1995) esmentades en el capítol anterior, una informació molt interessant

Es molt probable que el camí que travessava el Garraf a prop de la costa, comencés al turó de la Cova Fumada, esmentat al segle XII com límit oriental del monestir de Campdàsens. D'aquí a Vallbona, documentada també en referència al monestir (1167) , el camí no presenta massa dificultats. Seguiria a continuació fins a l'actual poble de Garraf per un terrenys ja més difícil sobretot a la zona dita del Penyalar del Pas Trencat.

A partir de Garraf els obstacles ja són considerables per a continuar arran de la costa. Es molt possible que en aquesta època el camí s'apartés de la costa i arribés a Sitges per l'anomenat camí vell de Campdàsens, que passa per la petita carena al nord del massís del Picorb, i es bifurca al fondo del Ramonet; un brancal va cap a Campdàsens i un altre va cap el Garraf. Es possible que la desviació de Garraf cap a l'interior es fes després del pas de la Falconera, documentat també com a afrontació de Campdàsens (1163), pujant cap el turó del Castellot.

El mas de Vallcarca és documentat el 1323 (*Gran Penedès* nº 54, p 27). Al costat mateix, l'ermita de la Santíssima Trinitat és situada damunt d'un turó amb una gran vista sobre el mar. Teodor Creus (1893, p 100) explica que

“la situació és admirable, puix s'olvira des de la punta del Llobregat fins el cap de Salou, descobrint-se en dies clars les muntanyes de Mallorca. Aquesta ermita és molt antiga, tota vegada que en un document de l' Arxiu de Sitges datat el 1375 hi consta que ja hi havia ermitans. A l' haver-se trobat en aquells indret una creu amb la imatge de la Trinitat fou la causa de que s' erigís aquesta ermita”.

Possiblement, tampoc no s'arribava a aquests lloc seguint per la costa. Des de sitges surt un altre camí dit camí de la Malvasia que, passant pel puig de Sant Isidre, tot carenejant arriba fins a l'ermita, des d'on es té un accés fàcil al lloc de Vallcarca.

---

d'aquest període es troba a Joseph Baucells i Reig (1990). *El Garraf i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona. Inventari de pergamins.*

Aquest tipus de camins són més propis de períodes en els quals el pendent era menys important que la distància a recórrer i, a peu o amb animals de bast es cobrien moltes de les necessitats de transport. La construcció de la carretera de les Costes a principis del segle XX, amb la seva pendent uniforme i l'abundància de corbes, va ser una gran solució, però també un gran canvi respecte als camins anteriors. De fet, la carretera va ser pensada per a passar-hi amb carro i amb la immediata aparició de l'automòbil, va resultar incòmoda de seguida.

El camí entre Oleseta i Sitges

Per l'interior del massís de Garraf, de topografia laberíntica i ara gairebé despoblat hi havia tota una xarxa de camins que ara desconeixem en gran part. Si uns van tenir interès en una època en que les altures significaven seguretat, altres l'han mantingut per la seva funció i s'han conservat fins fa poc com camins ramaders. De tots ells, creiem que el més important en aquesta època, com ja ho fou en l'anterior, era el que anava a Sitges des d'Olesa de Bonesvalls passant per Jafre.

El camí se separava del que unia Sant Boi amb el Penedès mig quilòmetre a l'oest de l'hospital de Cervelló, al lloc dit ara les Cases del Gravat. En aquest lloc el camí travessava la riera de Begues i agafava decididament la direcció nord-sud, passant entre els turons de puig Caminell i de la Mola fins a arribar a can Grau del Cabrafic. En diferents mapes aquest camí és denominat *Camí de Vilanova* i *Camí d'Oleseta a Sant Pere de Ribes*.

El lloc del Cabrafic ja era documentat el 992, i el 1358 hi ha la primera referència a una masia. A partir de 1591 es té constància de *Jaume Guerau o Garau del mas de Cabrafich*, que fou jurat d' Olivella (*Gran Penedès* nº 32, p 22), el primer de la nissaga que acabà per donar nom a la masia: can Grau del Cabrafic. Havia estat una important cruïlla de camins. A més del que ens

ocupa, per altres camins es podia arribar per l'oest fins a Olivella, pel sudoest a Sant Pere de Ribes (i seguir cap a Vilanova) i per l'est a Begues i a la Sentiu de Gavà.

Seguint en direcció sud, a uns 3 km hi ha l'antic poble de Jafre de Garraf, amb una església romànica dedicada a Santa Maria. Aquest poble, avui pràcticament deshabitat, en època medieval tingué una certa importància com a centre d'una quadra que comprenia la meitat del terme d'Olivella. Aquí hi havia la cruïlla amb el camí que anava de la Sentiu al castell de Ribes. Actualment ja no resta pràcticament cap comunicació entre aquests llocs i els camins s'han perdut.

De Jafre cap el sud cal travessar el fondo de les Llenties i pujar fins al mas Mercer. Des d'aquesta masia, el camí seguia per sota la penya Risca i pel coll de la Fita fins a enllaçar amb el camí de Sitges a la Plana Novella. Després cal baixar per la riba dreta de la riera d'Agulladolç, passar per la masia de l'Estellar i entrar a Sitges per l'anomenat camí de la Fita.

7.10.2. Els camins que comunicaven amb el Penedès

Per a travessar les serralades occidentals del massís de Garraf entre les terres del Penedès i el territori costaner, el que en un primer moment s'anomenava la Maresma o la Marina d'Olèrdola hi ha hagut sempre una comunicació fluïda. Abans de que es consolidessin els nous nuclis de població, tant a una banda de la costa com a la de l'interior, segurament la jerarquia de camins era una altra. El creixement de les viles ha ocasionat uns canvis tan profunds en la xarxa viària que, com hem exposat en el capítol anterior, tenim molts dubtes sobre l'itinerari dels camins antics.

Els que detectem actualment solen anar des de Sitges i Vilanova cap a Vilafranca i, els més occidentals, cap a l'Arboç, però hi ha vestigis d'altres de residuals. Analitzarem en primer lloc els de Sitges en direcció a l'interior.

El camí entre Sitges i Vilafranca, per Sant Pere de Ribes

Com hem comentat en el capítol anterior, tradicionalment es creu que el camí medieval de Sitges cap el Penedès era el camí de les Carreteres que passava per les Portes de Ribes, a més de 2 km a l'est del castell de Ribes. En aquest lloc hi havia l'encreuament amb el camí d'Olivella i Olesa de Bonesvalls, que arribava fins el castell de Ribes i seguia fins a la costa. D'aquí en amunt el camí antic seguia per la riera de Begues, el torrent de les Carreteres i el poblat ibèric d'aquest nom fins a arribar per una banda a Viladellops i per altra als Arboçars.

Una vegada consolidats tant el nucli de població de Vilafranca com el de Sitges, el camí que els uneix a partir d'aquell moment té un itinerari totalment diferent. El camí surt de Sitges pel carrer Major i el Cap de la Vila i per l'anomenat camí de Santa Bàrbara arriba a la petita serralada que separa Sitges de Sant Pere de Ribes, passant-la pel lloc conegut com la creu de Ribes. Aquí al segle XIV i havia el mas dels Gassons, que centrava la quadra del seu nom i que tenia una capella dedicada a Santa Bàrbara dels Gassons (*GGCC*, vol V, p 292). Actualment, encara hi ha una urbanització amb aquest nom.

Des de la Creu de Ribes el camí segueix amb la mateixa orientació en direcció al nord-oest i arriba directament al nou casc urbà de Sant Pere de Ribes. Prèviament ha passat pel lloc de la Timba, on la riera de Jafre s'ajunta a la de Ribes. La masia més important de la zona és can Quadres de la Timba.

La referència al nou emplaçament de Sant Pere de Ribes es deguda a que el poble actual es troba a l'esquerra de la riera, mentre que el castell, amb la seva església, és situat a la dreta. El lloc és conegut ara amb el nom de Sotarribes,

per a distingir-lo del nou lloc, anomenat antigament Palou i format a partir del segle XIV a l'empdar del Castell Nou de Ribes (*Inventari Arquitectònic del Garraf*, 1991). El trasllat del centre polític de la baronia, amb l'edificació d'un nou castell i la creació d'un nucli urbà, fou degut molt probablement a l'existència del camí, encara que el lloc no arribà a desenvolupar-se de forma decidida fins al segle XVIII.

Al sortir del nucli de Sant Pere, el camí arriba a la confluència entre la riera de Vilafranca i la de Begues i seguia, aigua amunt, per la primera de les rieres. Des de la confluència (per a concretar més, des de sota la petita església de Sant Pau fins al lloc dels Girabals), durant uns 3 km. el camí seguia el mateix traçat de la carretera actual al llarg de la riera de Vilafranca.

El camí posterior segueix per la riera fins a arribar a Canyelles, i des d'aquest municipi a Vilafranca sense dificultat, però l'existència del coll de Bonella (*Collum de Bonella*, documentat el 922) al trifini entre els termes d'Olèrdola, Canyelles i Olivella ens fa pensar que un camí antic, diferent al Camí de les Carreteres ja passava per aquest lloc. Efectivament, des de la masia dels Girabals de Baix i passant per aquest coll, entre els turons de la Roqueta i del Veguer, com ja hem exposat en el capítol anterior, es podia arribar al petit poble de Viladellops. Des d'aquest poble també hi ha camí fins la capella del Sant Sepulcre, des d'on per un dels ja esmentats camins radials, s'accedeix directament a Vilafranca del Penedès.

El camí entre Vilanova i Vilafranca, pel mas de l'Artís

A diferència de Sitges lloc situat sobre un turó costaner ocupat des de molt antic per un nucli de població amb la seva xarxa de camins, el lloc de Vilanova és, com indica el seu nom, una fundació medieval que ha hagut de fer-se la seva pròpia xarxa, ja sigui adaptant els ja existents o creant-los de bell nou. Des d'un principi, com s'ha vist en el capítol anterior, el castell de la Geltrú i Vilanova de Cubelles es van bastir a banda i banda del gual del torrent de la

Pastera per on passava el camí costaner. Però quan el lloc va agafar importància, els camins cap a l'interior van haver-se de replantejar.

Des de Vilanova i la Geltrú l'actual carretera cap a Vilafranca va a buscar la riera de Canyelles a la població d'aquest nom, però no és aquesta via no és ni la més antiga ni la més directe entre les dues viles. Antigament n'hi havia un altre camí que passava a prop del castell d'Olèrdola i era més carenera. Apareix als mapes com camí vell de Vilafranca a Vilanova i l'hem trobat documentat com *Camí de Vilafranca a Vilanova de Cubellas* en l'afrontació d'un cens de la família Moja, el 1478 (BC. Arxiu Moja, lligall 29).

El camí surt de Vilanova pel portal d'en Nin o del Negrell i el primer tram duu el nom de camí del mas Xicarró fins a arribar a aquesta masia, a la cruïlla amb el camí Molinant. La continuació es diu camí del mas de l'Artís i porta fins a prop d'aquest mas, on es desvia cap al nord-est i passa pel mas de la Fam, a l'extrem nord del terme. Aquí el camí segueix directament per l'antic lloc de Llacunalba fins que arriba al poble de Canyelles (des d'on s'accedeix a Vilafranca), però el camí antic trencava des de Llacunalba cap a l'oest i pel coll de Can Déu anava fins el turó de les Tres Partions. Llacunalba és una antiga quadra d'Olèrdola, ja documentada el 1002 i centrada per la gran masia de Can Ferrer de Llacunalba. En documentació dels marquesos de Moja es fa esment d'una afrontació que arribava fins "*lo Marge misser o antigor que hi ha entrant ab lo Camí Misser de Llacunalba i seguint aquell fins lo Camí Moliner*" (BC. Arxiu Moja, lligall 29 (47). 1657), el qual segurament correspon a aquest camí.

El turó de les Tres Partions és un trifini entre els termes de Castellet i la Gornal, Canyelles i Olèrdola, però era també una cruïlla de camins ja descrita en el capítol anterior, on el camí que descrivim es creuava amb la carrerada de Cerdanya.

Després de confondre's amb aquesta carrerada durant un parell de quilòmetres, ja en terme d'Olèrdola, el camí baixava tot carenejant entre dos torrents fins a arribar a les Cases de la Vall, petit poble situat sota el turó del

castell d'Olèrdola que és documentat des de finals del segle X i que durant un temps va fer de centre administratiu de la baronia. Des d'aquí pel mas Granell i pel camí de Rocallisa arribava sense dificultat a Vilafranca.

El camí entre Vilanova a l'Arboç per Rocacrespa

El camí primitiu que unia la part est del Baix Penedès amb la Maresma anava per l'estret de Rocacrespa, per on el riu Foix s'obre pas entre els estreps més occidentals del massís de Garraf per arribar al mar. Aquest congost, llarg i profund (ara desvirtuat en gran part per la construcció del pantà del Foix) fou sempre un lloc de pas però de pas difícil. El camí antic comunicava Castellet amb Cubelles, però amb la creació de Vilanova i la Geltrú a la costa i de l'Arboç a l'interior els itineraris es van modificar.

El camí de Rocacrespa sortia de Vilanova pel portal del Negrell, igualment com l'anterior anava més cap a l'oest i passava al costat de la torre i l'església de Sant Joan d'Enveja. Aquest lloc, ja esmentat en el capítol anterior, formava una quadra del terme de Cubelles i la torre és documentada el 1225. Des d'aquí el camí arribava a la gran cruïlla dita de Sis Camins i seguia pel corral d'en Tort i el mas del Salze fins a arribar a la vora del Foix i pujar cap a Rocacrespa. En aquest tram del riu de Foix, al segle XVI, hi havia fins a sis molins.

Des del Mas del Salze, passant per Rocacrespa, el camí anava per la vora esquerra del riu, encaixonat entre l'aigua i les parets del vessant de la muntanya fins a arribar sota mateix del castell i el poble de Castellet. A la part de Rocacrespa, encara es pot comptar amb les importants masies de can Cucurella, documentada al segle XVI (GGCC, V, p 270) i can Xoriguera, documentada al XIV (Gran Penedès, nº 38), cada una d'elles amb el seu molí. Des de Castellet, el camí travessava el Foix i anava directament a la vila de l'Arboç.

Potser per a evitar el pas estret de Rocacrespa, des de l'Arboç hi ha un altre camí, retolat també com Camí Vell de Vilanova, el qual passava força més a l'oest del riu Foix. Des de l'Arboç sortia en direcció a Clariana però, com un quilòmetre abans d'arribar a aquest poblet del terme de Castellet i la Gornal, es desviava pel coster de Matarrucs en direcció a la creu de Colltallat. D'aquest coll baixava directament pel mas Tradé i Gallifa fins a Cubelles, on s'unia al camí de la costa. Al terme de Castellet és cartografiat com camí vell de Vilanova, mentre que al de Cubelles és anomenat camí de l'Arboç.

Aquest camí, alternatiu al de Rocacrespa, també podria ser un camí més modern, construït en els segles XVII o XVIII, quan la circulació rodada s'imposava i devia fer-se molt difícil el pas pel congost. Però l'existència d'una partida dita Coster de Matarrucs (Gran Penedès nº 39 pp 3), topònim de construcció similar a altres "Costes de Matamatxos", ens ha fet pensar en els camins de ferradura reconvertits pel pas de carruatges i que en alguns llocs tenen pendents tant pronunciades de pas gairebé impossible, que han obligat a fer grans marrades o a abandonar el camí.

7.10.3. El camí costaner cap a Tarragona

Ja hem exposat anteriorment la problemàtica del camí de les Costes de Garraf, per la qual cosa ens centrarem ara en el camí que segueix, paral·lelament a la costa i a poca distància de la platja, des de Sitges a Cubelles i més enllà fins a unir-se amb el camí ral de València al terme del Vendrell.

El camí anomenat camí vell del Vinyet, paral·lel a la carretera actual i probablement d'origen romà, sortia de Sitges i arribava a la capella de Santa Maria del Vinyet, construïda sobre una via romana. Encara que l'edifici és d'estil neoclàssic, la capella és documentada el 1329 i fou el centre d'un petit nucli (Gran Penedès nº 31, p 11). Seguint cap a l'oest, el camí, dit ara camí vell de Vilanova, s'apartava de la costa i creuava la riera de Ribes entre can Pai i

can Girona del Camí. Passava més cap a l'interior del turó de Miralpeix i pel coll de les Forques, al costat de la masia de can Pasqualí, deixava el terme de Sitges per entrar al de Sant Pere de Ribes.

Travessava l'extrem occidental d'aquest terme, on s'ajuntava al camí que arriba de Vilanoveta i de Sant Pere de Ribes. A la Masia Nova entrava al terme de Vilanova i la Geltrú i entrava a la Geltrú pel camí dit camí vell de Vilanoveta o camí vell de Sitges. Del nucli de la Geltrú al de la Vilanova de Cubelles es passava només creuant el torrent de la Pastera i se'n sortia pel mateix portal d'en Nin o del Negrell que el camí de Rocacrespa.

Una vegada a Sant Joan d'Enveja es deixava el camí anterior per a seguir pel mig de la plana, deixant al costat de mar els llocs d'Adarró, els Molins i la masia del mas Esquerrer de Dalt, i arribar finalment a Cubelles. Segurament fou aquí on la documentació registra que el 1586 *Bartomeu Squerrer y el seu fill Bartomeu son morts sense fer testament perquè los moros los mataren en la casa de la Torre del Prat, de dits Esquerrers* (Martín, Santacana, 2001, p 21). També és possible que el camí antic anés fins els Sis Camins i retornés a Cubelles per l'anomenat Camí del Calvari; es feia un xic més de volta però la seguretat respecte als pirates podia compensar-ho.

7.11. APROXIMACIÓ AL CONJUNT DE LA XARXA VIÀRIA A FINALS DE L'EDAT MITJANA

A partir dels segles XII-XIII es va configurant en tot el territori estudiat una xarxa de comunicacions que ja no és la del període anterior, però tampoc és encara la que nosaltres coneixem. A grans trets la configuració és molt semblant. Però resten encara diferències notables.

Cada vegada disposem de més informació, la qual cosa ens permet de conèixer amb més precisió els itineraris dels camins, malgrat que fins a finals del període no podem recórrer a la cartografia. Això ens permet ser molt més precisos respecte a la situació de les diferents vies, però encara persisteixen els problemes respecte a la jerarquizació global de la xarxa. Tampoc els camins de segon i tercer ordre són encara massa ben definits.

Al marge d'aquestes dades, hi ha un segon aspecte que diferencia netament aquest període de l'immediatament anterior. El món casteller que dominava el territori i la societat en els tres segles anteriors va resultant cada vegada més obsolet i es desenvolupen les viles noves com a centres demogràfics i econòmics. De vegades són promogudes pel rei com a contrapès del poder feudal i d'altres promocionades pels propis senyors feudals per a assegurar-se la participació en l'economia monetària.

Sigui com sigui, aquestes poblacions es desenvolupen amb força i arriben a tenir un status privilegiat que les allibera dels lligams feudals i els assegura una important vida artesana i comercial. Molins de Rei, Martorell, Piera, Igualada, Sant Sadurní d'Anoia, l'Arboç, el Vendrell i, per sobre de totes Vilafranca del Penedès, arriben a tenir un pes específic propi i molt important.

Desenvolupades mercès al favor del rei, entren molt aviat com a peces clau de la pugna de la monarquia envers la noblesa, que tant aviat les utilitza com a punts forts del seu domini com les fa servir de moneda de canvi per a comprar la fidelitat de determinat prohoms. Així i tot, el seu creixement és imparable i, pel seu propi pes, la majoria d'elles s'han convertit actualment en caps de comarca.

Es interessant de destacar que la gran majoria de les viles noves són fundacions *ex novo* realitzades a finals de l'època anterior, sense que ens constin pervivències romanes ni tampoc, llevat de comptades excepcions, del

creixement de nuclis anteriors. Sitges trencaria la tònica en el primer cas i Sant Sadurní d'Anoia en el segon

Es ben documentat el naixement de nuclis com Vilanova de Cubelles, Vilafranca i Molins de Rei, que tan bon punt apareixen ja són importants. Aquesta circumstància té una importància capital respecte a la xarxa de comunicacions. La majoria de les viles noves neixen a la vora d'un camí (o en una cruïlla), però en desenvolupar-se demogràficament i econòmicament, es va produint un creixement notable en el nombre de camins que entren i surten radialment del seu nucli urbà.

Cada vila nova genera amb el temps un ventall de camins de forma radial (o semiradial, a la costa) que les posa en comunicació entre elles i que transforma totalment la xarxa viària preexistent. Les viles del Penedès, situades a la plana, són els llocs on es pot observar millor aquesta circumstància, però, també és aplicable a Piera, a Vilanova i la Geltrú o a qualsevol de les altres viles.

Amb això es produeix un fenomen, que és especialment notable al Penedès, que dificulta sensiblement la percepció de les vies romanes, que és la doble transformació de la xarxa viària en poc temps. Possiblement moltes d'aquestes vies, d'una certa importància en època romana, haurien arribat (malgrat la manca de manteniment global) amb bones condicions fins el moment de la fundació del comtat de Barcelona. A causa de la pugna de gairebé tres segles, aquestes vies foren substituïdes per camins que ja no anaven de *mansio* a *mansio* (o de vil·la a vil·la) sinó de lloc fortificat a lloc fortificat. Aquests nous camins només complien els requisits de la seva funció militar, i segurament, donaven suport a un comerç mínim.

Amb la repoblació de Tarragona, la situació es va redreçar, van aparèixer les viles noves, amb els seus mercats i fires i els camins es van tornar a convertir en eixos econòmics importants. Llavors va ser el moment d'abandonar els camins protegits de les carenes i tornar a circular per les planes, ara, de nou, protegides per l'autoritat superior.

El problema rau en el fet de que, al ser les viles noves, realment fundacions noves, la xarxa de camins que es va organitzar en torn seu tenia ja poc a veure amb la xarxa existent abans de les conteses dels tres segles anteriors. Els nòduls d'aquesta nova xarxa es troben en lloc diferent a on eren en època romana i per això, en força casos, una xarxa s'ha sobreposat a l'altra i n'ha amagat l'estructura.

La xarxa de camins que neix a partir d'aquestes viles noves era molt semblat a la que coneixem per la cartografia contemporània, si més no a l'existent al segle XIX. Però tampoc cap pensar que fos idèntica. La xarxa posava en comunicació ciutats i viles existents encara ara, però era pensada per un tipus de trànsit diferent. El transport es feia bàsicament a lloms de cavalleria, calia pagar peatges per a la conservació dels camins i el Llobregat, malgrat els esforços de la ciutat de Barcelona, calia creuar-lo en barca.

Només cal escoltar les queixes dels viatgers de finals d'aquest període i principis del següent per a adonar-se de les dificultats que tenien els carros per passar per aquesta xarxa. Ens permetem recordar els problemes, ja esmentats en aquest mateix capítol, que es presentaven per a travessar el Congost de Martorell, *"per on passa la més gent que va i ve per Catalunya en carros, animals carregats i altrament"* el 1581 (Codina, 1993, p 37). D'altra banda, cal tenir en compte que les primeres carreteres, camins aptes per a creuar-se dos carruatges que circulen en sentit contrari, no van construir-se fins el segle XVIII.

A partir d'aquest moment, però la xarxa viària del territori estudiat tindrà ja unes característiques definides. D'una banda la proximitat de la ciutat de Barcelona que, cada vegada més, serà un punt d'atracció per a les comunicacions i, subsidiàriament a la presència de la gran ciutat, dues vies de primera importància, els camins rals. De Barcelona fins a Martorell aquesta via, el camí ral, era única. De Barcelona sortia per Collblanc i discorria per la vora esquerra del Llobregat, per Cornellà, Sant Feliu i Molins de Rei, fins a la barca de Sant

Andreu. Aquí creuava el riu i per la banda dreta del Congost arribava a Martorell.

A Martorell el camí es dividia. El camí ral d'Aragó continuava cap a Igualada per Masquefa, Piera i Capellades i després, per la Panadella, seguia fins a Lleida, Saragossa i, en última instància, Madrid. L'altre camí ral, el de València, anava fins a Sant Sadurní d'Anoia per la vall baixa d'aquest riu per un camí molt difícil (i passant, segurament, més d'una vegada per la mateixa llera de l'Anoia). Des de Sant Sadurní anava cap a Vilafranca, passant primer per la Granada, i després cap a l'Arboç i el Vendrell fins a arribar seguidament a Tarragona. Des d'aquí, com ho feia la via Augusta, passava per tota la costa mediterrània en direcció a València, Múrcia i Andalusia.

Aquest segon trajecte tenia com a principal dificultat el tram entre Martorell i Sant Sadurní, tram que no hi havia possibilitat de mantenir expedit de manera estable. Per això, els altres camins d'accés al Penedès, mantenien la seva importància, sobretot el camí entre Sant Boi i les Gunyoles que, de vegades també rep el qualificatiu de camí ral.

Amb la consolidació d'aquesta jerarquia viària, l'eix predominant de les comunicacions del territori, com hem vist, va des de Barcelona cap a l'oest i cap el sud. Amb això, tots els camins que no s'acomoden a aquest nou eix van restant marginats fins que molts d'ells acaben per desaparèixer, cosa que succeirà en el període següent, quan aquest eix es consolidi. Els camins cap a Manresa (al Bages) o cap a Terrassa, Rubí o Sant Cugat (al Vallès) es fan cada vegada més difícils. L'únic d'aquests camins transversals que manté la seva importància, però segurament només dintre del nostre territori, és el que anava des d'Olesa i Esparreguera fins a Sant Sadurní.

Al marge d'aquesta tendència general cal també fer esment, com ja s'ha anotat abans, al conjunt de camins radials que genera cada una de les viles noves en la seva expansió demogràfica i comercial. Les fires i mercats, i també les manufactures, generen unes necessitats viàries que, poc a poc i a base

d'accions puntuals de consolidació, més que de creació, van transformant la nova xarxa de comunicacions entre les diferents viles.

Des d'un punt de partida totalment diferent, però amb uns resultats semblants, cal ressenyar el cas del monestir de Montserrat. Des d'un origen humil i situat en un paisatge muntanyós d'enormes dificultats de circulació i en el límit de dos comtats i de diverses comarques naturals, el monestir va anar creixent en poder i en devoció fins a convertir-se a finals del període en el màxim centre de pelegrinació de Catalunya.

El conjunt dels camins romeus té una estructura radial que s'inscriu també, com en el cas de les *viles noves*, en el conjunt de la xarxa viària de l'època. El camí romeu de Barcelona, per Terrassa i Monistrol, el camí ral de Montserrat, entre Martorell i Collbató i el camí romeu del Camp de Tarragona, que a Piera rebia el del Penedès i el Garraf, són els grans eixos d'aquesta xarxa.

7.12. Mapes, gràfiques i il·lustracions del capítol 7

- 7.1. Mapa de la Península Ibèrica, per S. Münster. 1544 (Ed de 1572), detall (*Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol 19, p 41).
- 7.2. Mapa de la Península Ibèrica, per De Jode. 1578. Anvers, detall (*Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol 19, p 45).
- 7.3. Mapa de la Península Ibèrica, per G. Mercator. 1578. Duisburg, detall (*Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol 19, p 43).
- 7.4. Mapa de la Península Ibèrica, per A. Ortelius. 1578. Anvers, detall (*Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol 19, p 53).
- 7.5. La xarxa de camins des de la plena Edat Mitjana fins al segle XVI. Mapa d'elaboració pròpia.
- 7.6. Mapa esquemàtic de la xarxa de camins de la plena Edat Mitjana fins al segle XVI. Mapa d'elaboració pròpia.

Figura 7.1

Mapa de la Península Ibèrica, de S. Münster 1544 (Ed de 1572). Detall.
(GGCC v 19, p41).

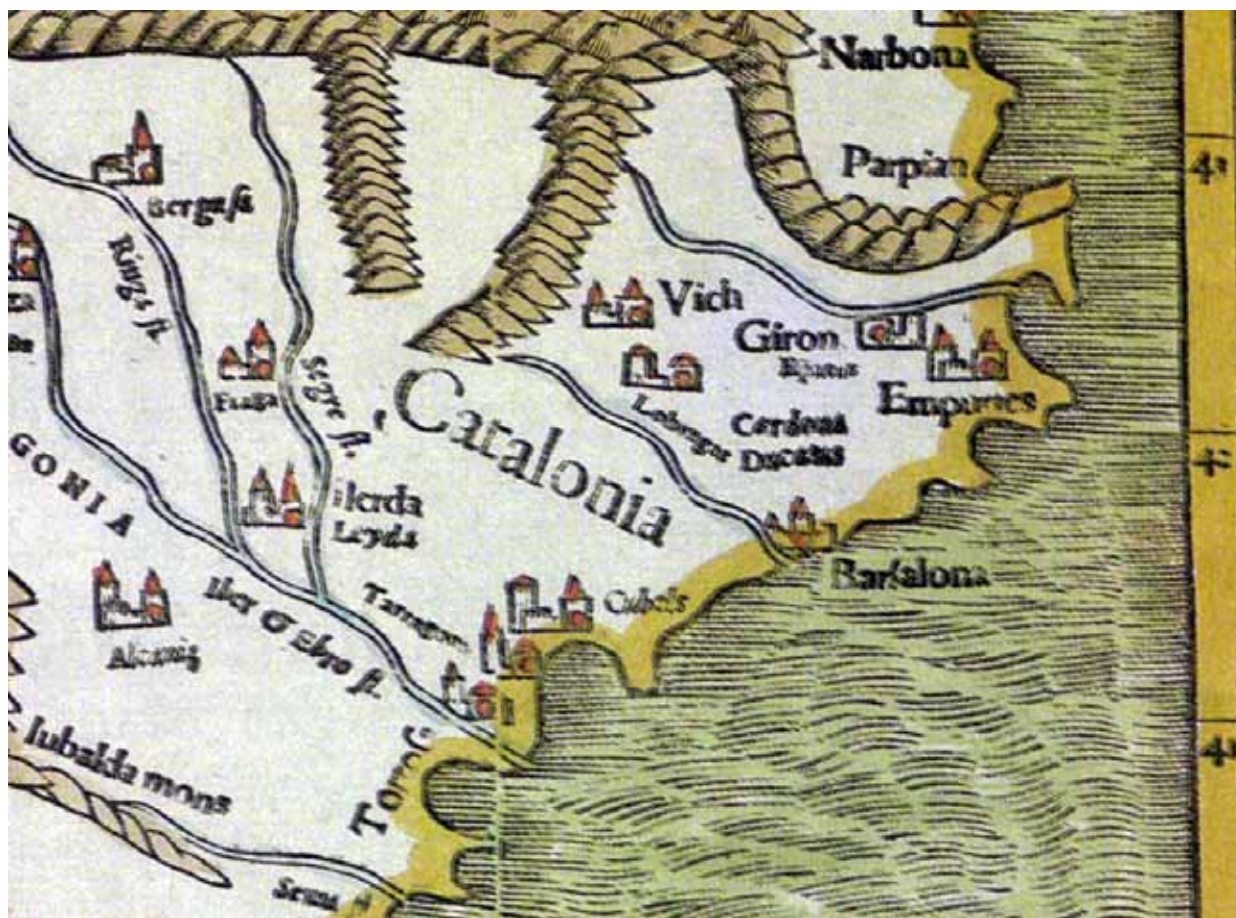

Figura 7.2

Mapa de la Península Ibérica, de De Jode. 1578, Anvers. Detall.
(GGCC v 19, p 45)

Figura 7.3

Mapa de la Península Ibérica, de G. Mercator. 1578. Duisburg. Detall.
(GGCC vol. 19, p. 43).

Figura 7.4

Mapa de la Península Ibèrica, d'A.Ortelius. 1586, Anvers, detall.
(GGCC v 19, p 53)

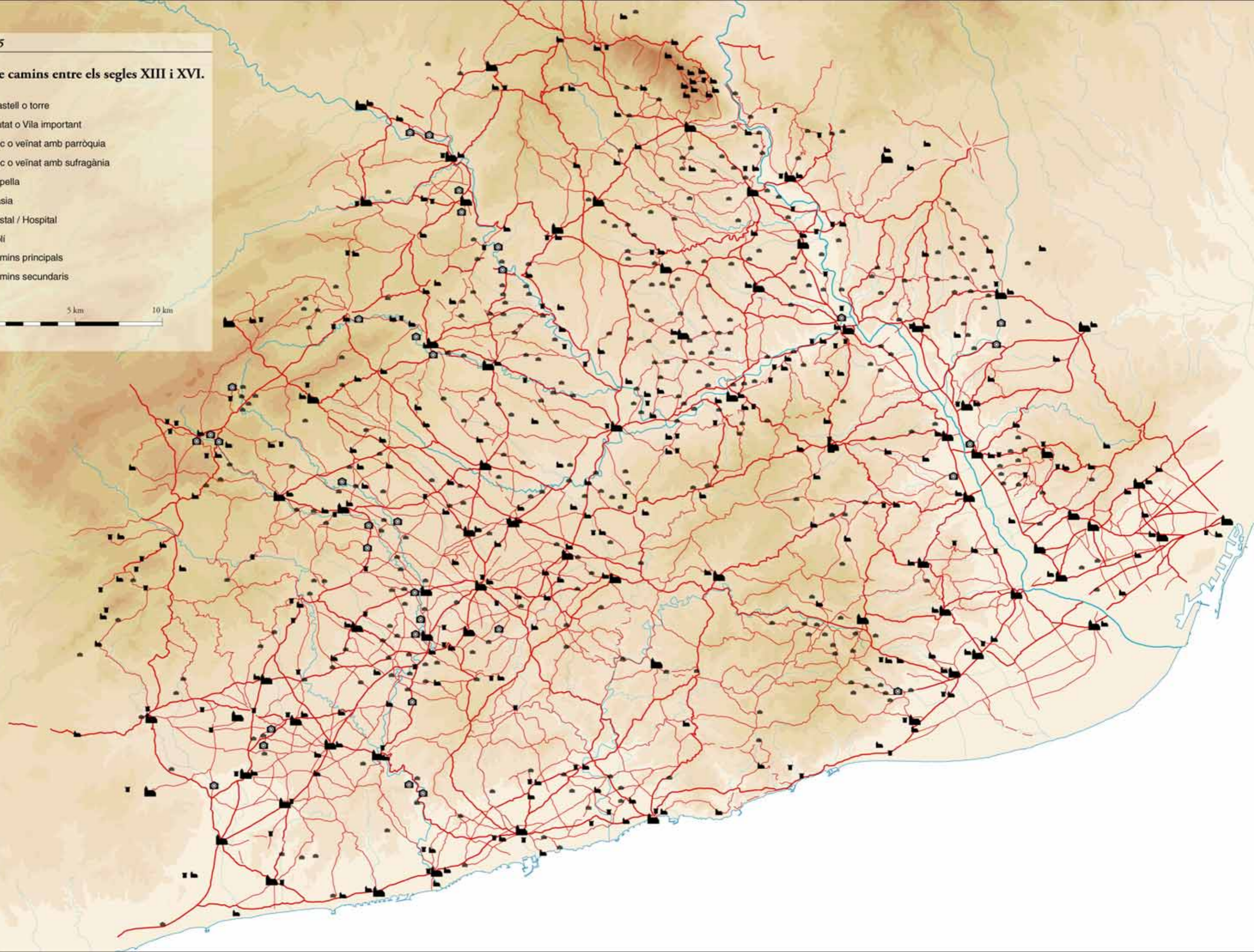

Mapa 7.5

Xarxa de camins entre els segles XIII i XVI.

- Castell o torre
- Ciutat o Vila important
- Lloc o veïnat amb parròquia
- ⊕ Lloc o veïnat amb sufragània
- ⦿ Capella
- Masia
- 🏠 Hostal / Hospital
- 🏠 Molí
- Camins principals
- Camins secundaris

Mapa 7.6

Esquema de la xarxa de camins entre els segles XIII i XVI.

- Camins importants
- Altres camins
- Viles
- Altres poblacions
- Altres llocs

